

MARTINA BAŠIĆ

Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ulica Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb
mkovacev@hazu.hr

MARIJA MALNAR JURIŠIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Ulica Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
mmalnar@ffzg.unizg.hr

FRAZEMI S ANTROPOSOMATSKOM SASTAVNICOM *OKO* U ČAKAVSKIM GOVORIMA

U radu se prikazuju i analiziraju frazemi s antroposomatskom sastavnicom *oko* zabilježeni u čakavskim govorima. Na temelju građe ekscerpirane iz 25 objavljenih rječnika i dva frazeološka rada izdvojeno je više od stotinu frazema koji se svrstavaju u tematsko-semantička polja prema suvremenim načelima dijalektne frazeologije. Frazemi su razvrstani u dvije temeljne skupine, one koji se odnose na čovjeka i one koji se ne odnose na čovjeka. Prvu skupinu obilježava izrazita semantička raznolikost i konceptualna plodnost sastavnice *oko*. U središtu frazeološke slike nalaze se značenja vezana uz percepciju, spoznaju, emocije, moralne i društvene odnose te fiziološka stanja. Posebna se pozornost posvećuje lokalnim potvrdama i varijantama frazema, kao i načelima leksikografske obrade, pri čemu se uspostavlja nadnatuknica **OKO** kao model dijalektne frazeografske obrade. Rezultati potvrđuju visoku frazeološku produktivnost sastavnice *oko* te upućuju na njezinu ključnu ulogu u oblikovanju čovjekove tjelesne i duhovne slike u čakavskim idiomima.

1. Uvod

Somatski frazemi predstavljaju jednu od najbrojnijih i najsustavnije istraživanih tematski zatvorenih skupina u mnogim jezičnim sustavima.¹ Riječ je o

¹ »Somatski frazemi vrlo su brojni u svim jezicima te prema podacima istraživanja R. M. Vajntrauba čine približno 30% (Vajntraub 1975: 162) svih frazema bilo kojeg jezika« (Dugandžić 2019: 31).

frazemima u kojima je barem jedna njihova sastavnica naziv za određeni dio tijela. U novijoj je literaturi uspostavljena trodijelna podjela somatizama na antroposomatizme, zoosomatizme i fitosomatizme (Kovačević i Vidović Bolt 2023), što omogućuje pregledniju klasifikaciju frazeološke građe te jasnije uočavanje sličnosti i razlika u motivacijskim mehanizmima.

Unutar te podjele u ovom se radu *oko* promatra kao sastavnica skupine antroposomatizama – leksema koji označuju dijelove ljudskoga tijela. U hrvatskoj je frazeologiji *oko* iznimno produktivna sastavnica. Istraživanja hrvatske somatske frazeologije pokazala su da su najplodnije upravo sastavnice koje označuju vanjske i vidljive dijelove tijela (*glava, ruka, noga, oko*), dok su unutarnji organi frazeološki znatno slabije zastupljeni, izuzevši *srce*, čija je tradicionalna simbolika generirala velik broj frazema (usp. npr. Bašić 2020; Bašić i Kovačević 2024; Kovačević 2012; Malnar 2011; Malnar Jurišić 2017, 2021). U navedenim se istraživanjima *oko* pojavljuje kao oznaka vida i sposobnosti zapažanja (*biti slijep kod zdravih očiju*), vještine i procjene (*imati oko za što*), dragocjenosti (*čuvati kao oči u glavi*), obmane (*bacati prašinu u oči*), namjernoga previda (*zažmiriti na jedno oko, zatvoriti oči pred čim*), osvjetničkoga načela (*oko za oko, zub za zub*) te ljutite ili prijeteće reakcije (*prostrijeliti očima*).²

2. Metodologija i cilj istraživanja

Istraživanje je provedeno u okviru potprojekta *Čakavska somatska frazeologija* (ČaSOMA), koji se u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU bavi sustavnom obradom čakavskih somatskih frazema,³ te u okviru institucijskoga projekta *Dijalektna frazeologija hrvatskoga jezika II* (DijaFraz), koji se provodi na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Metodološki okvir rada temelji se na dosadašnjim analizama somatskih (Bašić 2020, 2024; Bašić i Kovačević 2024) i drugih sastavnica ili struktura u čakavskim frazemima (Bašić 2021, 2022; Bašić i Kovačević 2023), pri čemu su primijenjeni isti načini prikupljanja, usustavljivanja i leksikografske obrade frazeološke građe.⁴

² O simbolici *oka* vidi i npr. Chevalier i Gheerbrant (1987: 450–453).

³ Jedan od središnjih zadataka potprojekta jest uspostava *Baze čakavskih somatskih frazema*, s mogućnošću da se prikupljena građa u budućnosti objavi u obliku prvoga tematskog dijalektnog frazeološkog rječnika. Specifičnost te baze očituje se u nizu metodoloških i sadržajnih osobitosti. Za razliku od dosadašnje frazeografske tradicije, u kojoj je izbor nadnatuknica slijedio morfološki princip, u okviru ČaSOMA-ine baze nadnatuknica je uvijek somatizam, neovisno o tom pojavljuje li se u frazemu kao primarna ili sekundarna sastavnica. Takav pristup čini bazu modelom koji se može primijeniti i na druga narječja te na druge zatvorene skupine frazema.

⁴ Detaljnom opisu obrade frazeološke građe posvećeno je poglavlje na kraju ovoga rada.

Cilj je ovoga rada izdvojiti, sustavno prikazati i interpretirati frazeme⁵ sa sastavnicom *oko* u čakavskim govorima. U tu je svrhu pregledano sedamdesetak objavljenih rječnika izvornih čakavskih govora, a frazemi s antroposomatskom sastavnicom *oko* potvrđeni su u njih 25. Većinom je riječ o rječnicima koje su izradili jezikoslovci ili u čijoj su izradi oni sudjelovali.⁶ U prvom se dijelu rada prikupljeni korpus analizira prema metodološkim načelima suvremene dijalektne frazeologije, pri čemu se frazemi raspoređuju u tematsko-semantička polja okupljena oko zajedničkoga semantičkoga taloga (Fink-Arsovski 2002: 37). Time se nastoji pružiti uvid u semantičku produktivnost i konceptualnu motiviranost sastavnice *oko* u čakavskim idiomima, ali i ukazati na njezino mjesto u širem sustavu hrvatske somatske frazeologije. U drugom se dijelu rada prikazuju načela frazeografske obradbe frazemskih natuknica te se donosi usustavljena nadnatuknica OKO.

3. Simbolika sastavnice *oko*

Očima, kao organom osjetila vida, percipiramo svijet oko sebe i pomoću njih doživljavamo stvarnost te primamo vizualne podražaje. Stoga oči predstavljaju

⁵ U ovom se radu obrađuju frazemi u užem smislu, tj. ustaljeni izrazi u kojima je provedena potpuna ili djelomična desemantizacija sastavnica i koje karakterizira slikovitost, ekspresivnost i konotativno značenje. S obzirom na frazeološke kriterije (Kovačević 2012: 12) te terminološku razliku između uže i šire frazeologije, poslovice se ne uključuju u frazeološki korpus, ali ih u bilješki 21 dokumentiramo za moguća daljnja istraživanja.

⁶ Važno je napomenuti da je frazeološka građa u odabranim rječnicima većinom obrađena prema uobičajenim frazeografskim načelima. O prezentaciji frazeološke građe i zastupljenosti frazeologije u rječnicima čakavskih govora pisano je u Bašić 2020; Bogović 1997; Menac-Mihalić 1998; Vulić-Vranković 1997, 1999, 2003. U svim je radovima istaknuto kako frazeologija u čakavskim dijalektnim rječnicima nije sustavno (ili je samo djelomično sustavno) leksikografski prezentirana te uvelike ovisi o leksikografskoj i frazeografskoj stručnosti autora. Stoga ističemo na nužnost terenskih istraživanja kojima bi se dopunila postojeća rječničko-frazeološka građa.

Odabrani su rječnici uzeti kao reprezentativni za većinu čakavskih dijalekata, pri čemu njihov broj približno odražava stvarnu rasprostranjenost pojedinih dijalekata i poddijalekata. Za govor Klane koji pripada ikavskom sjeverozapadnom čakavskom dijalektu, kao predstavnik je uvršten rad Bratović i Vranić (2020), dok je za dopunu jugozapadnoga istarskog ili štakavsko-čakavskoga područja uključen diplomski rad *Frazeološki rječnik Raklja* kao izvor s bogatom frazeološkom građom.

Istraživanje na potprojektu ČaSOMA obuhvaća rad na više od sedamdeset objavljenih rječnika izvornih čakavskih govora. U ovoj fazi rada nisu obuhvaćeni lastovski i buzetški (gornjomiranski) govori, koji će biti uključeni u sljedećim etapama širenja digitalne baze. Izostavljanje rječnika novijega datuma iz korpusa ne povezuje se s njihovom vrijednošću, nego s činjenicom da se trenutačno obrađuju oni izvori koji su već uključeni u ČaSOMA digitalnu bazu i na kojima je započeto oblikovanje nadnatuknica. Budući da je baza zamišljena kao otvoreni digitalni resurs, ona će se kontinuirano nadopunjavati novim rječnicima (uključujući i već objavljena novija izdanja), što istodobno ostavlja prostor za buduće širenje korpusa i nadopunu nadnatuknica.

jedan od najvažnijih dijelova ljudskoga tijela, što se jasno očituje i u frazeološkom korpusu. Tom u prilog govori i frekvencija spomenute sastavnice u odnosu na onu kojom se imenuje osjetilo sluha – *uho*, koja je, prema nekim istraživanjima, u frazeologiji znatno rjeđe zastupljena (usp. npr. Kovačević 2012: 109; Malnar Jurišić 2017: 81), što može biti posljedica i činjenice da su oči vidljiviji dio ljudskoga tijela.

Sastavnica *oko* pokazala se iznimno plodnom i u čakavskoj frazeologiji, pri čemu su potvrđeni primjeri potpuno desenantiziranih frazema (npr. **bit trnj u oku komu**, **digle su se koltrine s očiju komu**, **zamazat/mazat oči komu**), te djelomično desenantiziranih (**ne vidi se <ni> prst prid očiman (pred okon)**). Tako u frazemu **čuvat (gledat) koga, ča kako oko (oči) va glavi** značenja ‘brižljivo (pažljivo) čuvati (paziti) koga, što, s osobitom se pažnjom odnositi prema komu, prema čemu’ B-dio poredbenoga frazema, sastavnica *oko*, nosi značenje ‘brižljivo, pažljivo’, dok je A-dio taj koji čuva svoje primarno leksičko značenje. Naravno, ima slučajeva u kojima sastavnica *oko* zadržava sem vida, kao primjerice u frazemu **imat bistro oko** značenja ‘imati dobar vid’.

Promotrimo li prikupljeni korpus s obzirom na sadržajnu razinu, frazeme možemo razvrstati⁷ u dva veća tematska polja – na frazeme koji se odnose na čovjeka, te na one koji se ne odnose na čovjeka. U prvoj su se skupini brojnošću izdvojili frazemi koji se odnose na čovjekove osobine, ponašanje, njegov odnos prema jelu, stanja i sposobnosti, a u drugoj oni kojima se izražava količina, vrijeme ili način.

3.1. Frazemi koji se odnose na čovjeka

3.1.1. Osobine

Ljudske se osobine nerijetko ovjeravaju frazemima te se u tom kontekstu izdvajaju i oni sa sastavnicom *oko*. Među osobinama koje su potvrđene korpusom izdvajamo brižnost i emotivnu privrženost, koje se izražavaju poredbenim frazemima **čuvat (gledat) koga, ča kako oko (oči) va glavi**, **čuvat koga, ča kot malicu va oku**, **gledat koga kako oči svoje** u kojima oko označuje ono najdragocjenije i najosjetljivije u čovjeku. Iz istoga motivacijskog okvira razvija se i izricanje ljubavi, **volit koga ka oči u glavi**, pri čemu oči dobivaju funkciju mjerila emotivnoga intenziteta prema komu. S istim je emocionalnim impulsom povezan i frazem **bit vajak pred očima komu** ‘često misliti o komu, o čemu’, koji upućuje na trajnu privrženost, dok frazem **suze su došle na oči komu** upućuje na ganutost.

⁷ Podjela i razvrstavanje napravljeni su prema Kovačević 2012.

Poštenje i istinoljubivost povezuju se s mogućnošću izravnoga pogleda u oči, što u frazeološkoj slici označuje iskrenost⁸ i odsutnost srama: **gledat (pazit⁹) <drito (fišo, fiško, fico)> va oči koga, moć svakomu na oči izać, moć u oči pogledat komu (koga)**. Izricanje poštenja pratimo i kroz lokalno obilježen frazem iz Nerezina **ne zet nanke će bi v oku pačilo**¹⁰ ‘biti iznimno pošten’.

Sram i nelagoda izražavaju se frazemima u kojima se pogled izbjegava ili se oči zaklanjaju – **ne moć komu u oči pogledat** ili **sram je koga u oči pogledat komu**, kao i onima motiviranim istim impulsom – **ne moć <izać> na oči komu** te **ne imati kuraja pogledati u oči komu**, u kojima suočavanje s čijim očima implicira nelagodu izazvanu suočavanjem s vlastitom krivnjom. U govoru Grobnika ovjeren je lokalni frazem **vezat oči komu** značenja ‘sramotiti *koga* /ob. o obitelji/’, u kojem se sram metaforički izvodi iz onemogućena pogleda, dok su frazemi **hitat dole oči** i **pale su oči komu** motivirani vizualnom gestom izbjegavanja pogleda. Treptanje oka motiviralo je nastanak frazema **ne trepnit ni okon** kojim se izriče nečija ravnodušnost ili hladnokrvnost. U tim je frazemima došlo do pomaka značenja preslikavanjem konkretnih fizičkih aktivnosti (treptanje, obaranje pogleda) na one psihološke, tj. karakterne osobine, što se uočava kao čest obrazac nastanka frazema u promatranom korpusu u cjelini.

Primarna aktivnost očiju, gledanje, motivirala je nastanak frazema kojima se izriče požuda i žudnja (**past (napasat) oči na komu, na čemu, očima bi ki izija koga, ča, žerat (gucat) očima koga**), ali i oprez (**dobro otvorit oči**). Potonje se značenje, ‘biti na oprezu, dobro (budno) paziti’, može iskazati i uporabom somatizma *stražnjica*, **imet oči na guzice**, pri čemu se motivacija temelji na pozicioniranju organa na ljudskom tijelu (oči = naprijed ~ stražnjica = iza), što potvrđuje i nerezinski frazem **imet oči spred i zad**.

Na karakternu osobinu zloće, odnosno na zlu osobu, upućuju frazemi **zlo (grdo) oko** ‘urokljivo oko, oko koje pogledom može izazvati zlo’¹¹ i **oko ne govori dobro komu** ‘nije dobar *tko*’, u kojima se moralna kvaliteta osobe prepoznaje kroz metaforičku kvalitetu njezina pogleda, a *oko* postaje simbol cjelokupnoga ljudskog bića. U istom je semantičkom polju i frazem **gledat na koga, na ča crnin očiman** ‘biti pesimist’, koji odražava negativan emocionalni stav prema svijetu ili drugima. U korpusu je ovjeren i lokalni frazem razvidne motivacije,

⁸ »Osim što vrše svoju primarnu ulogu osjetila s funkcijama opažanja objektivnog svijeta te prijenosa informacija o zabilježenome u mozak, oči se često metaforički nazivaju i „ogledalom duše” i „glasnogovornikom glave”...« (Petrovska i Dugandžić 2022: 164).

⁹ **pàzit** *gl. nesvrš.* gledati (Nov) (popis kratica mjesnih govora nalazi se na kraju rada).

¹⁰ **pačit** *gl. nesvrš.* smetati, ometati (Ner).

¹¹ Frazem **zlo (grdo) oko** motiviran je magijskom moći koja se u slavenskom svijetu pripisivala očima (Petrovska i Dugandžić 2022: 169). J. Chevalier i A. Gheerbrant (1987: 452) pišu da u islamskom svijetu izraz *zlo oko* simbolizira »osvajanje moći nad nekim ili nečim zbog zavisti ili zle nakanek«.

potaknut slikom suzenja očiju uslijed rezanja luka, kojim se također opisuje karakter osobe, **bit dobar kaj luk u očin** ‘biti loš’, zabilježen u Premanturi.

3.1.2. Ponašanje

S obzirom na to da su oči dio ljudskoga tijela kojim primamo vizualne podražaje, ne iznenađuje brojnost frazema s tim somatizmom kojima se opisuje upravo aktivnost gledanja.¹² U frazemu **gledat na koga, na ča krivin okon** ‘gledati s antipatijom *koga, što*, s nepovjerenjem *na koga, na što*’ negativna je konotacija iščitana iz pridjevske sastavnice, dok se u višeznačnom frazemu **gledat spod oka koga** ‘1. gledati s nepovjerenjem i sumnjičavo *koga*; 2. gledati potajno *koga*’ značenje ostvaruje priložnim izrazom koji označuje način gledanja. Isti je priložni izraz dijelom i frazema **mirit ispod oka koga** ‘promatrati *koga*, procjenjivati *koga*, nadzirati *koga*’, ovjerena u Kompolju, pri čemu vidimo da promjenu značenja među dvama frazemima uvjetuje glagolska sastavnica (*gljèdat išpod oka ~ mīri ispod òka*). U istom je govoru ovjeren i frazem **gljedat preko oka koga** ‘gledati s prezirom (prijekorom) *koga*’ u čijoj je strukturi također priložna sastavnica.

Sastavnicom *oko* izražava se i značenje pozornoga promatranja koje pratimo kroz široko ovjerene frazeme **imat (držat) na oku koga** ‘pažljivo promatrati (motriti) *koga*, nadzirati *koga*’ i **hitit (bacit, butat, vreć) oko na koga, na ča** ‘posebno obratiti pažnju (pozornost) *na koga, na što*, zainteresirati se *za koga, za što*, željeti pridobiti *koga, što*’. Zanimljivo je primijetiti da potonji frazem uz spomenuto značenje nosi i njemu antonimno ‘površno (bez udubljanja) pogledati *koga, što*’, pri čemu su u nekim govorima ovjerene obje mogućnosti (npr. Žminj), dok je u nekima zabilježeno samo jedno značenje (npr. Crikvenica, Medulin). Površno se gledanje izriče i sinonimnim frazedom **preletit očima** ‘letimično pregledati’, također motiviranim načinom gledanja, tj. brzim pokretom očiju. Pozorno se, pak, gledanje izriče frazedom čiji je poticajni impuls dugotrajno i neprekidno gledanje u *koga* ili *što*, **ne <moć> kalat (skinit) oči s koga, s čega** ‘neprestano, netremice gledati *koga, što*, ne moći prestati gledati *koga, što*’, a bliskoznačni su mu i frazemi **zbečit oči** ‘zagledati se; jako se začuditi’, **ubračat oči** ‘čuditi se’, **ispale su oči komu** ‘zadivio se *tko*, zagledao se *tko*’ te **uprit oči u koga** ‘napadno gledati *u koga*’. Frazemi **past (upast) u oči komu** i **zadilo je (zapelo je, zapalo je) za oko (oči) komu što** također su motivirani vizualnim podražajem, tj. odnosom slika (ono što je viđeno) = zainteresiranost (‘privući čiju pozornost’) te posljedično → sviđanje (‘svidjeti se *komu*’).

¹² Gledanje je, prema istraživanju Petrovske i Dugandžić (2022: 164), potvrđeno kao najčešće ovjereno značenje frazema sa sastavnicom *oko* i u hrvatskom i u ukrajinskom jeziku. U spomenutu se radu navode i ostale utvrđene značenjske razine koje se velikim dijelom poklapaju i s rezultatima ovoga istraživanja, što upućuje na univerzalan obrazac metaforizacije *oka* u frazeologiji.

Vizualna je percepcija motivirala i nastanak široko rasprostranjena frazema **doć (dohodit, izlazit, prit) pred oči (na oči) komu** ‘<usuditi se> izaći/izlaziti *pred koga*, pojaviti se / pojavljivati se *pred kim* /unatoč negativnim okolnostima¹³. Frazemima **da se komu oči nagledadu koga** ‘zaželjeti se *koga*’ i **blažene oči <koje te vidu> <!>** ‘dugo se nismo vidjeli <!>, drago mi je što smo se sreli <!>’ u kojima se na susret implicira upravo kroz viđenje *koga*, prati se simbolika oko → susret ← želja. S druge je strane izbjegavanje susreta, tj. gledanja, primjećivanja *koga*, motiviralo nastanak frazema kojima se iskazuje netrpeljivost prema kome – **ne moć na oči vidit koga** ‘ne podnositi *koga*, ne trpjeti *čiju* nazočnost’, što pratimo i kroz uzvični frazem **biž (miči, nosi, skini) mi se s očiju <!>** ‘odlazi <!>, ne želim te vidjeti <!>’.

Pokreti očiju motiviraju i frazeme koji izražavaju ljutite poglede, **zalampat s očin (očima)** ‘ljutito i prijeteći pogledati’, poglede čuđenja **prevraćat (okrićat, bilit) z oči (očiman)** ‘snebiti se, čuditi se, iščuđavati se’ i nezadovoljstva **presić očima koga** ‘poprijeko pogledati *koga*, pokazati svoje nezadovoljstvo *prema komu*’. Na koncept gledanja upućuju i frazemi **na oko**¹³ i **od oka** koji iskazuju značenje otprilike i primjenjuju se za »mjerenje ili procjenjivanje bez potrebnih mjernih instrumenata« (Kovačević 2012: 219).

Izbjegavanje gledanja u čakavskoj se frazeologiji najčešće ostvaruje slikom zatvaranja očiju. U tu skupinu ubrajamo frazeme **zapirat (zatvarat) oči** ‘ne htjeti primijetiti *što*, praviti se da se ne vidi *što*’, **zatvorit (zažmirit, zapret) <na> <jedno> oko** ‘namjerno ne obratiti pozornost na *što*, ne zamjeriti *komu što*, oprostiti *komu što*’ te **zažmirit na oba oka** ‘ne htjeti primijetiti *što*, propustiti *što*’. Valja pritom primijetiti da se navedenim frazemima zapravo indirektno upućuje na neprihvatanje stvarnosti, tj. na izbjegavanje istine, iz čega pratimo simboliku oko = istina ~ gledanje = stvarnost. S istim se semantičkim polazištem, ali u suprotnom značenju, povezuje frazem **pogledat/gledat istini u oči** ‘suočiti se s istinom, prihvaćati istinu’. U frazemu **bit ćorav (slep) kraj zdravih očiju** značenje se postiže upotrebom pridjeva koji su u konkretnom primjeru u oprečnom odnosu (slijep ~ zdrav), pri čemu se također implicira na neobaviještenost i nemogućnost uviđanja očitoga. U govoru Bibinja taj pak frazem nosi značenje ‘nepismen’ i može se interpretirati odnosom oko = spoznaja, koji pratimo i kroz prethodno navedeno, široko rasprostranjeno značenje ‘biti potpuno neobaviješten (neinformiran), ne moći ili ne htjeti uvidjeti *što* očigledno’.

¹³ Frazem se u medulinskom govoru javlja i u romaniziranom obliku **a oćo** – *Jà bi røkla, ovàko a oćo, da tàmò nì bilo pèt kílìh rìbe. Na mùlu, kòčari dādu ženàn srdèle a oćo.* (< tal. **a occhio** ‘in modo approssimativo, senza l’aiuto di strumenti di misura: giudicare, stimare, valutare a occhio’ (prijevod: ‘na približan način, bez pomoći mjernih instrumenata; prosuđivati, procjenjivati, vrednovati odokativno / od oka’), <https://www.treccani.it/vocabolario/ricerca/a-occhio/>, pristupljeno 2. 9. 2025.).

Uloga *oka* u sljedećim frazemima prelazi iz perceptivne u spoznajnu domenu, pri čemu pogled postaje metonimija istine i uvida. Simbolika očiju kao mjerila istine ogleda se tako u frazemu **ne <moć> povirovat/virovat <svojin (vlastitin)> očima** ‘ne povjerovati/vjerovati *što*, smatrati nevjerojatnim (nemogućim) *što*’ u kojem se značenje intenzivira upravo osporavanjem onoga što je viđeno. Na istom je tragu oblikovan i frazem **vidit na svoje oči** ‘sam se uvjeriti *u što*, biti očevidac *čega*’ u kojem se, pak, osobna uvjerenost u što ostvaruje na temelju onoga što je viđeno. U kontekstu spoznaje *oko* promatramo kroz frazem ovjeren u hrvatskom jeziku u cjelini¹⁴ – **otvorit oči komu** ‘pomoći *komu* da uoči bit, upozoriti *koga* na istinu’. U istom kontekstu ovjeravamo i frazeme **digle su se koltrine s očiju komu** ‘odjednom vidi *tko* stvari kakve uistinu jesu, naglo je progledao *tko*, postao je *tko* svjestan pravoga stanja stvari’ i **došlo je prid oči komu** ‘shvatio je *tko* sve’, dok se na promjenu mišljenja upućuje frazedom **gledat <na koga, na ča> drugin očima** ‘promijeniti stav (mišljenje) *o komu, o čemu*’.

Na razini mentalnih procesa bilježimo frazem **prihajat pred oči** ‘prisjećati se *čega*’, u kojemu se fizičko pojavljivanje slike pred očima prenosi u sferu pamćenja i svijesti. Pritom se potvrđuje čest mehanizam frazeološke motivacije u kojem se vizualno iskustvo preslikava na mentalno.

S obzirom na to da je »gledati sugovornika u oči u zapadnoj [je] kulturi običaj koji pokazuje poštenje« (Kovačević 2012: 108), ne iznenađuje činjenica da u korpusu pronalazimo frazeme kojima se iskazuje upravo suprotno – laganje, obmana te prevara, a što iščitavamo iz široko potvrđenih frazema **zamazat/mazat oči komu, zlagat/lagat v oče komu, lagati naoči** ili lokalno obilježena frazema **ćorit oči komu** koji je zabilježen u Novalji. S istim značenjskim uporištem povezuje se i frazem **lagat na lipe oči** ‘besramno, otvoreno lagati’, u kojem se konceptualno krši simbolika pogleda kao potvrde iskrenosti. Suprotan značenjski impuls ostvaruje izraz **pljukni mi u oči**, koji se rabi u kontekstu uvjeravanja i potvrđivanja vlastite istinitosti, pri čemu fizički čin pljuvanja u oči metaforički označuje krajnje poniženje i spremnost na kaznu u slučaju laži. U istu se sferu može svrstati i frazem **pljunut u oči komu** ‘uvrijediti, javno poniziti’, u kojem se poniženje ostvaruje kroz simboličko narušavanje časti.

Sastavnica *oko* povezuje se i s izricanjem povjerenja, što potvrđujemo široko ovjerenim frazemima **dat na lipe oči, na lipe oči te dobit na lipe oči** u kojima se očituje značenjska veza između pogleda i vjerodostojnosti: ono što je *na lijepo oči* daje se bez jamstva, ali uz pretpostavku dobre namjere. Spominjemo ovdje i široko ovjeren uzvični frazem **kade so ti bile oči <!>** ‘kako je moguće da *nisi* dobro vidio <!>, bio *si* slijep <!>’, koji se primjenjuje na fizičku percepciju (nešto ne vidjeti), ali i na onu spoznajnu (nešto ne uvidjeti).

¹⁴ U HFR-u ovjeren kao **otvoriti/otvarati oči komu <na što>** (2014: 393), a bilježe ga i izvori iz drugih narječja, npr. Frančić i Menac-Mihalić 2020: 110; Malnar Jurišić 2023: 211.

Somatskom sastavnicom *oko* može se upućivati i na međuljudske odnose, kako one pozitivne, tako i one negativne. Potonji su pritom brojniji, a izdvajamo one koji se odnose na svađu ili sukob koji može biti verbalan – **zvadil je oči komu ki i skočit (zalićat se) va oči komu**, ili fizički, tj. neverbalan – **oči stesti (skopat) komu**. Spomenuti su primjeri svakako zanimljivi jer se u njima prati odnos *dio za cjelinu*, pri čemu oko simbolizira čovjeka u cijelosti (npr. iskopati oči = istući *koga*). Takva se slika prati i kroz frazeme **oči u oči**, kojim se upućuje na suočavanje s kim, ili **reć (skresat) <drito (šćeto)> v oči komu ča**, koji upućuje na izravno, direktno obraćanje sugovorniku. U oba ta primjera jasno je da oči simboliziraju dva sugovornika, tj. dvije osobe u verbalnom kontaktu. Na dva se sugovornika referira i frazem **u četiri oka**, kojim se jasno naglašava izostanak treće osobe, tj. svjedoka, i iskazuje povjerenje. Suprotno *razgovoru u četiri oka*, frazem **na oči** označuje javno djelovanje, naočigled drugih, često s pragmatičnim obilježjem drskosti ili namjerne izloženosti pogledu.

Sukob ili napad izriču se i lokalno obilježenim frazemima motiviranim istim poticajnim impulsom *dio za cjelinu*, **davat se va oči komu** te **ćapadu se za oči**. S druge strane, frazem koji bismo mogli promatrati kao varijaciju prethodno spomenutoga, **ćapal se za oči komu ki**, ne nosi značenje svađanja, nego upornoga dokazivanja i uvjeravanja te je zabilježen u govoru Novalje. Srodnu funkciju ima i frazem **pokaral (posvadil) bi ki <i> dva oka va glave** ‘posvađao bi *tko* i najbližije osobe’ čije značenje proizlazi iz slike parnosti očiju kao simbola bliskosti.

Lokalno su obilježeni i frazemi koji nose negativna značenja poput ogovaranja (**reći komu zaoči**) i predbacivanja (**mećati u oči komu**). Značenje obmane nosi široko rasprostranjeni frazem **hitat (bacat, sipat) prah (prašinu, pepel, lug) u oči komu**, motiviran slikom prikrivanja istine. Fizička nelagoda ili osjet boli motivirali su nastanak varijantnih frazema **bode oči komu ča** i **bode u oči koga ča** ‘odmah se vidi *što*, upadljivo je *komu što*, smeta *komu što*, ne sviđa se *komu što*’ te frazema **bit trnj u oku komu** ‘biti velika smetnja *komu*’, koji također pripada istoj semantičkoj podlozi (trn = bodenje = teškoća¹⁵). Ovjeravamo i lokalne frazeme čiji je nastanak potaknut već prethodno spomenutom nelagodom koju očima izaziva luk: frazem **štimat se kako žbula i oči** zabilježen je u rječniku govora Mrkoči u Istri, a frazem **volit koga kaj luk oči** u rječniku Pitava i Zavale.

S obzirom na to da se oko u frazeološkoj slici često povezuje i s međuljudskim odnosima, u čakavskom se korpusu bilježi niz frazema u kojima vizualna percepcija motivira različite oblike ljudskoga ponašanja – od poslušnosti do netrpeljivosti. Sposobnost brzoga reagiranja i poslušnost prema drugom izražavaju se frazedom **kamo ki okon, <tamo (tu)> ki skokon** ‘hitro izvršavati *čije* želje (naredbe)’. Frazem je motiviran slikom pogleda kao neverbalnoga znaka moći,

¹⁵ Usp. Chevalier i Gheerbrant 1987: 714.

odnosno kao sredstva prijenosa volje s nadređenoga na podređenog. U domeni međuljudskih odnosa izdvajamo frazem **štufati koga priko očih** ‘jako dosaditi *komu*’, u kojem se vizualna zasićenost prenosi na emocionalnu razinu i tako posljedično izražava odbojnost ili netrpeljivost prema komu. Frazem **tuje oko** ‘tuđinac’ metonimijski označuje stranca kao onoga koji gleda izvana, a ne pripada zajednici. Takvo značenje oslanja se na simboliku pogleda drugoga/drugačijega kao potencijalne prijetnje ili nelagode.

U skupinu frazema kojima se izražava negativno, moralno obilježeno ponašanje ubrajaju se **ukra bi oči z glavi tko komu** i **ukra bi z oči tko komu /o drskom kradljivcu/**. Ovdje je motivacijska slika hiperbolizirana – krađa očiju, simbola identiteta i svijesti, označuje najviši stupanj drskosti i moralne pokvarenosti.

3.1.3. Sposobnosti

Nakon što su prikazani frazemi kojima se oko povezuje s emocionalnim i moralnim dimenzijama ljudskoga djelovanja, u nastavku slijede oni koji označuju fiziološke i perceptivne sposobnosti. Očekivano je, s obzirom na primarnu funkciju oka u ljudskom organizmu, da je ova sastavnica ovjerena u frazemima kojima se izražava čovjekova sposobnost gledanja, tj. kvaliteta vida. U tom se semantičkom polju izdvaja frazem **imat bistro oko**, kojim se označuje sposobnost zapažanja detalja. U frazemu **imat oko za ča** značenje se dodatno specificira i prelazi u područje perceptivne vještine, čime se ostvaruje inkluzivni odnos između temeljne sposobnosti gledanja i razvijene moći opažanja (usp. Matešić 2006: 45). Suprotno tomu, u govoru Nerezina ovjeren je frazem prozirne motivacije **zgubit oči**, kojim se implicira oštećenje ili potpuni gubitak vida. Srodno značenje prate i frazemi **ne vidi se <ni> prst prid očiman (pred okon)** ‘biti u potpunom mraku’ i **ne vidi tko ni prst prid oči** ‘ne vidi *tko* ništa u potpunom mraku’, u kojem se nesposobnost gledanja prenosi na okolnost nedostatka svjetla.¹⁶

U ovu kategoriju možemo uvrstiti i frazeme **ča komu oči vide, to mu ruke činu (store, načine)** i **storit se ča komu oči vide**, koji izražavaju svestranost i praktičnu vještinu. U njima se ostvaruje odnos između percepcije i akcije: pogled prethodi djelovanju, a ono što je uočeno postaje poticaj na stvaranje.

3.1.4. Stanje

Zatvaranje očiju prilikom spavanja motiviralo je nastanak frazema kojima se izražavaju značenja unutar semantičkoga polja stanja svijesti. Pritom razlikujemo izricanje pospanosti (**sklapadu se oči komu, komoč gledat na oči**), drijemanja

¹⁶ Zanimljivo je primijetiti da u hrvatskom jeziku postoji i inačica sa somatizmom *nos*, **ne vidi se ni prst pred nosom** (usp. npr. HFR: 466), a u nekim se govorima značenje proširuje i na intelektualnu ograničenost (v. Maresić i Menac-Mihalić 2008: 153). U čakavskom je korpusu sa sastavnicom *oko* potvrđeno samo prvo značenje – fiziološko.

(**ubit oko**) i nemogućnosti spavanja ili nesаницe (**ne more <ni> oka stisnit (sklopit) tko, ne more oka sklopit ki, ne stisnut (zažet) oka (oko), ne dolazi san na oči komu**). Vrtoglavica kao mogući simptom nesvjesticе, tj. slika *okretanja* očiju, motivirala je nastanak lokalnoga frazema ovjerenoga u Rакlju, **zavrnuti z oči** ‘onesvijestiti se’. U istom je semantičkom okviru i frazem **sklopit (zaklopit, zatvorit) oči** ‘umrijeti, preminuti’ široko ovjeren i prozirno motiviran slikom zatvorenih očiju kod pokojnika.

U ovu skupinu možemo svrstati i niz frazema koji opisuju slične fiziološke ili psihičke promjene povezane s vidom. Tu ubrajamo frazeme kojima se iskazuje gubitak kontrole ili mogućnosti rasuđivanja zbog nagle promjene vida (zamućenje, zamračenje) koji se konceptualno preslikava na gubitak svijesti ili razuma kao što su **puklo je prid očima komu** ‘izbezumio se *tko*, izgubio je razum *tko*’, **smrklo se prid očima komu** ‘osjetio je nelagodu, izgubio kontrolu nad sobom *tko*’, **pal je mrak na oče komu** te **prišlo je (palo je) škuro na (prid) oči komu** značenja ‘privremeno je *tko* izgubio moć rasuđivanja’. Zanimljivo je primijetiti da potonji frazem u govoru Medulina ima navedeno značenje ‘zasramio se *tko*, teško je *komu*’, iz čega pratimo odnos prijenosa značenja iz sfere fizičkoga (nemogućnost gledanja) na sferu emotivnoga (sram, osjećaj težine).

Životna se opasnost iskazuje frazemom **pogledat smrti u oči**, dok na opasnu situaciju upućuje i lokalizam **kad upredu vile u oči** ovjeren u govoru Kompolja. Etimologija potonjega frazema proizlazi iz činjenice da su vile, osim poljoprivrednoga alata, u prošlosti služile i kao oružje u sukobima seljaka te su, osobito uperene prema očima, simbolizirale izravnu životnu prijetnju.

Unutar istoga polja, ali s pomakom prema praznovjernoј semantici, nalazi se i frazem **oko mi igra** koji se tumači kao znak skoroga događaja, najčešće nečega neugodnoga ili lošega. Njegova motivacija počiva na fizičkom trzanju oka, koje se percipira kao intuitivni nagovještaj budućega događaja.

3.1.5. Odnos prema jelu

U čakavskoj frazeologiji ovjereni su i frazemi sa sastavnicom *oko* kojima se izražava odnos prema jelu, najčešće u značenju nezasitnosti i proždrljivosti. U tu skupinu ubrajaju se frazemi **bit lačneh očif, ima tko veće oči nego guzicu (usta), veće su oči nego želudac (rit, guzica, štumik) komu, usta bi mogla komu pojist koliko oči vide, oči bi <još> pojile/jile, ma usta ne moru, veće bi poija s očin nego ča more s ustin**. Kao što je vidljivo, u većini frazema uz sastavnicu *oko* pojavljuju se i dijalektne inačice drugih antroposomatizama, odnosno organa koji su s obradom hrane neposredno povezani. Motivacija ovih frazema počiva na perceptivno-fiziološkoј slici vidljivoga poticaja i želje. U tom se okviru *oko* javlja kao metaforički organ žudnje, a razlika između količine viđenoga i stvarne mogućnosti konzamacije (ograničene *ustima* ili *želucom*) tvori humornu hiperbo-

lu kojom se naglašava ljudska nezasićenost i pohlepa. Valja primijetiti da u govoru Raklja frazem **imat veće oče od riti (guzice)** nosi značenje 'imati veće ambicije od mogućnosti, imati veće želje od mogućnosti, htjeti više od onoga što se može' gdje ponovno ovjeravamo prijenos obilježja koje se temelji na fizičkoj djelatnosti (proždrljivost) na psihološku razinu (neostvariva želja).

3.1.6. Izgled

U okviru semantičkoga polja koje obuhvaća fizički izgled i estetsku procjenu, u korpusu je ovjeren samo jedan frazem sa sastavnicom *oko*, **daj oči pa gljejj** 'izuzetno lijep, zgodan', zabilježen u govoru Kompolja. Frazem je motiviran metonimijskom slikom ljepote koja izaziva divljenje i poziva na pogled: ljepota je toliko očita da ju je dovoljno vidjeti vlastitim očima da bi se prepoznala.¹⁷

3.2. Frazemi koji se ne odnose na čovjeka

Frazemi koji se ne odnose na čovjeka u korpusu su malobrojni, a njima se izriče količina, vrijeme te način.

Frazemom **pun kako oko** iskazuje se potpuna napunjenost čega, dok se značenje 'malo, tek toliko' u govoru Medulina ostvaruje frazemom **na oko i križ** [dat i sl.]. Konceptualno, oba izraza povezuje fizička funkcija vida – pogledom se mjeri količina ili procjenjuje opseg čega, pa se značenje prenosi s vizualne percepcije na kvantitativnu procjenu.

U kontekstu vremenskih odnosa promatramo frazeme **z magnućen okon (za maknuće oka)**, **u tren oka** i **zočeviče**,¹⁸ kojima se izražava vrlo kratko vremensko trajanje. Motivacija se temelji na fiziološkoj slici treptaja, tj. brzine kojom se oko zatvara i otvara.

Izricanje načina pratimo kroz frazeme **oko za oko**¹⁹ značenja 'osveta jednakom

¹⁷ Iako frazem nije potvrđen u korpusu, u okviru terenskoga istraživanja u Crikvenici zabilježeno je oprimjerenje *Z jédnēn okōn glédā kōnpīr, z drugēn jī mēso*, koji opisuje razrokoga čovjeka. U istom je značenju u Kostreni potvrđen frazem *Neki gleda z jednen okon v Riku, a z drugen va Bakar*. (Vranić 2004: 146) Takvi lokalno obilježeni frazeomodeli upućuju na potrebu daljnjih istraživanja u okviru dijalektne frazeologije.

¹⁸ U *Rječniku griško-belgradskoga govora* ovaj je frazem naveden kao zasebna natuknica i označen kao prilog. Pri njegovu uključenju u korpus pridržavali smo se opisanih načela izrade frazemskih natuknica, osobito načela »oprimgjerenja frazema preuzeta su u oblicima u kojima su ih zabilježili autori rječnika« (v. poglavlje *Načela uspostave čakavske frazemske nadnatuknice OKO*). Međutim, smatramo da je riječ o priložnom frazemu **z oče v oče**, odnosno **z ôče v ôče**, što nam je potvrđeno u osobnoj komunikaciji. Upravo ovakvi primjeri potvrđuju važnost terenske provjere zapisa frazema u rječnicima koji odražavaju različite razine leksikografske i frazeografske stručnosti autorā.

¹⁹ *Oko za oko, zub za zub* je načelo poznato kao „lex talionis” iz Hamurabijeva zakonika, koje predviđa proporcionalnu kaznu za počinjeno djelo, odnosno da počinitelj dobije istu ozljedu koju je nanio žrtvi.

mjerom', (**z**) **oka z boka** kojim se iskazuje značenje 'na bilo koji način, ne birajući sredstva, po svaku cijenu, smjesta' te kroz crikvenički frazem **kot buhac v oko** <komu> značenja 'neprimjereno, neodgovarajuće, ružno, neukusno, negledljivo'. I dok je potonji motiviran slikom fizičke nelagode izazvane udarcem ili dodiranjem oka, što se metaforički prenosi na osjećaj odbojnosti i estetske neugode, frazem (**z**) **oka z boka** neprozirno je motiviran.

Malobrojnost ovih frazema pokazuje da se sastavnica *oko* u čakavskoj frazeologiji ponajprije vezuje uz čovjeka i ljudsku percepciju.

4. Drugi višerječni izrazi

S obzirom na plodnost sastavnice *oko* u okviru frazeologije, što je u skladu s njezinom razgranatom simbolikom, ne iznenađuje ni njezina čestotnost u drugim višerječnim izrazima, npr. kletvama²⁰ i poslovicama.²¹

U kontekstu kletvi i psovki potvrđeni su primjeri *Vrâg ti òči zàmazal!* i *El ti vrâg òči zàmazal?* iz Kompolja. U njima ovjeravamo sastavnicu *vrag* koji je prikazan kao agens obmane, onaj koji pomućuje vid i razum, zavodi ili zbunjuje čovjeka. U tom se značenjskom okviru, u kojem je *oko* nositelj vizualne i simboličke dimenzije kazne, pojavljuju i druge kletvene formule s izraženim elementom oduzimanja vida ili uništenja očiju. Među njima su kletve *Vrâh mi òči*

²⁰ Izraze koji se donose u ovom poglavlju ne uvrštavamo u rječnik frazema koji slijedi u nastavku.

²¹ B. Kovačević izričito naglašava da su u trenutku kad su paremiologija i krilatologija izdvojene kao zasebne i samostalne jezikoslovne discipline iz frazeološkoga korpusa »otpale poslovice, krilatice i maksime koje su tu često svrstavane« (Kovačević 2012: 12). Poslovice se, kao rečenice koje nose općevažecu životnu mudrost ili iskustvenu istinu te nemaju frazemsku desemantizaciju, u suvremenoj hrvatskoj terminologiji svrstavaju u područje paremiologije. S obzirom na to, poslovice potvrđene u korpusu uz antroposomatizam *oko* ne uključuju se u analitički dio rada, nego se navode ovdje, u bilješci, kako bi se omogućila njihova eventualna buduća obrada prema paremiološkim kriterijima (iako dosad nedovoljno precizno definiranim i nedovoljno afirmiranim). U korpusu su potvrđene sljedeće poslovice: **daleko (largo, dugi) od očiju (oka), daleko (largo, dugi) od srca** 'ljubav i naklonost slabe kad su ljudi razdvojeni' (*Dalekò od očiju – dalekò o(d) sârca!* (Hva); A: *Tonîna vòli ovù cêr ča je š njôn vèč nego Lînu*. B: *A tô je tâko, lârgo od òka, lârgo od sârca. Mi se parâ da se ne vòlu ta dîca, se rêče da onò ča je lârgo od òčih je lârgo i od sârca.* (Med); *Dûgo od òči dûgo od sârca.* (Mrk); *Dalekò od očijuh – dalekò òl sarca.* (PiZ); *Dalekò od očiju, dalekò od sârca.* (Vrb)); **site (pune) oči, sito (puno) srce** 'ljubav i naklonost rastu kad su ljudi često zajedno' (*Sîte òči, sîto sôrce.* (PiZ); *Pûne òči pûno sârce.* (Vrb)); **če oko ne vidi, srce ne plače** 'ne boli oni što ne vidimo ili ne znamo' (*Če òko ne vîdi, sârce ne pluâče.* (Ner)); **neće (di će) suza neg (leh) na oko** 'svoj će svome najradije pomoći' (*Tř nêče sûza lèh na òko.* (Kas); *Nê će sûza neg nâ oko.* (Kon); *Dř će sûza nêgo nâ oko.* (Vrb)); **u strahu su (strah ima) velike oči** 'strah čini situaciju još strašnijom' (*U strôhu su vèlike òči!* (Hva); *U stròhù su vèlike òči.* (PiZ); *Sînko môj, fòrši nî tâmo bìlo nînega, ma znâmo da strâh îma vèlike òči.* (Rak); *U stròhù su vèlike òči.* (Vrb) * **strâh ima vèle òči** (Mrk)); **u mraku su velike oči** 'mrak čini situaciju strašnijom' (*U mrâku su vèlike òči.* (Kon)). Sastavnica *oko*, kao i u frazeologiji, očigledno ima istaknuto mjesto i u paremiologiji hrvatskoga jezika.

stěpa! i *Vrãne mu òči skopãle!* iz Mrkoča, te *Òči mu skãpale!* ('neka izgubi vid'), *Òči mi iskãpale ako tò nî ìstina.* i *Dabôjdo mi òci ispãle (...rũkã usãhla) ãko son tò jò ucinïla!* ovjerene redom u Mrkočima, Senju i Hvaru. Motivacija tih kletvi prozirna je i počiva na dragocjenosti i važnosti očiju u ljudskom životu. U govoru Ista zabilježena je i izreka za ljutnju – *nã ti ròzi ki ti v òci uprũ (Ma cà lãjes nuã me, cà san ti ucinï – nã ti ròzi ki ti v òci uprũ, vakò ću.)*, a slična je potvrđena i u govoru Rave (*Nã ti ròzi v òči, gũbavi šalvãdigo!*). Izraz se može povezati s frazemom **na (evo) ti roge (rozi)** značenja 'odbiti koga', koji je ovjeren na širem čakavskom području (usp. Bašić 2024: 272).

5. Zaključak

Provedenim istraživanjem na temelju ekscerpirane građe pokazalo se da je sastavnica *oko* izrazito plodna sastavnica i u frazeologiji čakavskoga narječja. Pritom se, s obzirom na značenjsku razinu, izdvajaju upravo frazemi koji se odnose na čovjeka, posebno oni koji su motivirani primarnom funkcijom oka, tj. gledanjem. U većini potvrđenih jedinica zadržana je njezina osnovna perceptivna funkcija, no ona se istodobno prenosi u šira značenjska područja – spoznajno, emocionalno, moralno i društveno. Najveći broj frazema odnosi se na čovjeka i njegove osobine, ponašanje, odnose prema drugima i prema stvarnosti, dok su frazemi koji se ne odnose na čovjeka brojčano znatno skromniji.

U korpusu su zabilježeni frazemi koje ovjeravamo i izvan čakavskoga govornoga područja, a osobito su značajni oni koje vežemo uz specifično područje ili govor, tzv. lokalizmi (npr. **ćorit oči komu** iz Novalje ili **kot buhac v oko** <komu> iz Crikvenice). Razlike u značenju pojedinih frazema među govorima (npr. **prišlo je (palo je) škuro na (prid) oči komu**, **imat veće oče od riti (guzice)**) upućuju na nužnost terenskih istraživanja kojima bi se dopunila postojeća rječničko-frazeološka građa i preciznije utvrdile granice lokalnih posebnosti.

Analiza potvrđuje da je *oko* u čakavskim govorima ne samo osnovni antroposomatizam perceptivnoga polja nego i važan konceptualni pokazatelj načina na koji govornici tih idioma oblikuju sliku čovjeka i svijeta. Daljnje će prikupljanje građe dati jasnije naznake o specifičnostima hrvatskoga jezičnog prostora, što će pridonijeti utvrđivanju frazeoloških univerzalija, ali i lokalizama, što je zadatak budućih istraživanja u okviru frazeologije hrvatskoga jezika.

Prilog 1.

Načela uspostave čakavske frazemske nadnatuknice **OKO**

Za potrebe ovoga rada pregledani su objavljeni dijalektološki rječnici izvornih čakavskih mjesnih govora te dijalektološko-frazeološki radovi (v. Popis izvora i kratica). Polazni popis činili su frazemi koji su u rječnicima bili izdvojeni zasebno unutar natukničkoga članka **oko**, a potom je korpus proširen frazemima pronađenim u rečenicama kojima se ovjerava uporaba drugih natuknica. Time se nastojalo obuhvatiti sve potvrde u kojima se pojavljuje sastavnica *oko*, bez obzira na to je li ona primarna ili sekundarna. Takav postupak već se pokazao nužnim u ranijim istraživanjima drugih sastavnica (usp. Bašić 2020, Bašić i Kovačević 2024). Ekscerpirana je građa usustavljena prema načelima suvremene dijalektne frazeografije (Frančić i Menac-Mihalić 2020; Bašić 2021; Malnar Jurišić 2023) pri čemu se, za razliku od tradicionalnih pristupa, ne slijedi morfološki princip radi jedinstvene koncepcije korpusa.

Pod nadnatuknicom **OKO** doneseni su svi potvrđeni oblici frazema.

Ako je frazem oprimjeren, upravo se na temelju toga oprimjerenja određuje uopćeni frazem i njegovo značenje. Prateći uzore već objavljenih sintetskih frazeoloških dijalektnih studija, kao uopćeni se oblik ne donosi onaj sa samoglasničkim pomakom ni s diftongacijom. U uopćenim se frazemima donose oblici koji su češće potvrđeni ili, ako je riječ o dvama različitim ostvarajima frazema, oni koji se nalaze prvi po abecednom poretku obrađivanih mjesnih govora. Ako je potvrda zabilježena samo u jednom govoru, u uopćenom se frazemu donosi oblik potvrđen u tom govoru. Sva su oprimjerenja frazema preuzeta u oblicima u kojima su ih zabilježili autori rječnika. Ondje gdje je to bilo moguće, ispravljene su akcenatske i druge zapisivačke nedosljednosti.

U korpus su uključeni i kanonski oblici frazema koji nisu imali rečenične potvrde, ali su bili eksplicitno navedeni u rječnicima (uz napomenu da njihovo oprimjerivanje zahtijeva dodatna terenska istraživanja). Za potrebe ovoga rada odlučeno je da se ekscerpirani neoprimjereni kanonski oblici navode informativno, iza drugih oprimjerenja i znaka *. Svi su ti oblici zapisani podebljanim ukošenim slovima, kako bi se razlikovali od uopćenih oblika, ali i jasno naznačilo da su preuzeti iz rječničke građe. Zbog različite leksikografske i frazeografske stručnosti autora rječnika, uočene su brojne varijante i nedosljednosti u zapisima kanonskih oblika frazema. Nerijetko izostaju oznake za rekciju (npr. **gljèdat išpod oka** (Kon) > **gledat spod oka koga**), ne bilježe se vidski parnjaci glagola (npr. **māzot oči** (Vrb) > **zamazat/mazat oči komu**) ili se pri izvođenju kanonskoga oblika nije uzela u obzir mogućnost njihova uključivanja u rečenicu (npr. **dòšal mi sàn nà oči** (Kon) > **ne dolazi san na oči komu**). Budući da ti frazemi nisu

oprimjereni i nije poznato njihovo stvarno funkcioniranje u govoru, u nekoliko je slučajeva napravljeno namjerno metodološko odstupanje gdje se pridjevni frazemi navode pod glagolskima (npr. *slip kraj zdravi očiju* (Bib); *slip pri zdravi oči* (Kon) > **bit čorav (slep) kraj zdravih očiju** ili *trn u oku* (Kon); *trn u oku* (Mrk) > **bit trnj u oku** *komu*). Ti se frazemi ne uzimaju u obzir pri uopćavanju natuknica ako postoji barem jedno potvrđeno oprimjerenje.

U određenim je frazemima došlo do srastanja nosive sastavnice *oko* s prijedlogom, čime je nastao novi strukturni oblik s opriloženom sastavnicom (npr. **NAOČI, PRIDOČI, ZAOČI**). Iako bi se prema frazeografskim pravilima takvi oblici trebali obrađivati pod vlastitim nadnatuknicama (tj. priložima), u ovom su radu uvršteni pod natuknicu *oko*, slijedom razmišljanja Babića (2002: 564) o nepostojanju čvrstih granica između priložnih veza i priložnih sraslica.²² Uvaženi su pritom zapisi autorā rječnika, unatoč njihovim povremenim nedosljednostima u načinu bilježenja.

Frazemske natuknice ispisane su podebljanim slovima. Ukošenim slovima naznačena je rekcija. Okrugle zagrade () označuju međusobno zamjenjive odnosno varijantne komponente frazema, u izlomljenim zagradama < > donose se izostavljivi odnosno fakultativni dijelovi, a uglate zagrade [] ukazuju na kolokativnost frazema. Vidski su parnjaci odvojeni kosom crtom. U kosim se zagradama, iza značenja frazema, navodi tematsko ograničenje njihove uporabe. Nekim se pragmatičnim frazemima ne može odrediti značenje, ali se u kosim zagradama donosi situacija u kojoj se upotrebljavaju (npr. **ukra bi oči z glavi tko komu • /o drskom kradljivcu/**). Ako je frazem višeznačan, svako od njegovih značenja obročano je brojkama zapisanim podebljanim rednim brojevima. Oprimjerenja se navode ukošenim slovima abecednim redom kratica mjesnih govora koji se donose u zagradama. Težište interesa usmjereno je upravo na oprimjerenja jer ona najbolje odražavaju stvarnu uporabu frazema u mjesnim govorima te omogućuju uvid u njihovu regionalnu raslojenost i semantičku produktivnost sastavnice *oko*. Iza znaka * nalaze se neoprimjereni frazemi, tj. u rječnicima ponuđeni kanonski oblici.

²² Nema čvrstih pravila kada neka prijedložno-imenička sraslica postaje prilog (Babić 2002: 563). S. Babić te sraslice dijeli u dvije skupine i daje prijedloge njihova zapisa: »a) veze koje se upotrebljavaju u jasno prenesenu priložnom značenju pa su postale pravi prilozi, i pišu se zajedno; b) veze koje se stalnije ili češće upotrebljavaju kao priložne oznake u osnovnom ili frazeološkom, idiomatskom značenju pa se zbog slabijega ili jačega prenesenoga značenja mogu smatrati i priložima, što se katkada očituje i u pisanju jer se pišu i kao jedna riječ. Ako nema posebnih razloga, primjere iz druge skupine valja smatrati priložnim vezama i pisati ih odvojeno« (2002: 564).

OKO

bit ćorav (slep) kraj zdravih očiju • 1. biti potpuno neobaviješten (neinformiran), ne moći (ne htjeti) uvidjeti što očigledno • *Bil je slēp poli zdrāvēh očāh.* (Cri); *Ćōrāv je krāj zdrāvīh òčīju.* (Gri); *Ćōrav je kraj zdrāvi òčīju i nè mòre mu se ništa dokázāt.* (Spl) * *slīp pri zdrāvi oči* (Kon) • 2. nepismen • * *slīp krāj zdrāvi očiju* (Bib)

bit dobar kaj luk u očin • biti loš • *Je dōbar kàji lùk u òčin.* (Pre)

bit lačneh očif • biti nezasitan, biti lakom /ob. o hrani/ • *Mīho je bī obilātò sīt, ma jōš vāj k lāčneh očīf.* (Žminj)

bit trnj u oku komu • biti velika smetnja komu • *Mārio mu je vèro tñj u òku.* (Rak) * *tñ ù oku* (Kon); *tñ u òku* (Mrk)

bit vajk pred očima komu • često misliti o komu, o čemu • *Vāj k mi je pred očīma.* (Kon)

biž (miči, nosi, skini) mi se s očiju <!> • odlazi <!>, ne želim te vidjeti <!> • *Bīž mi s oči da te ne vīdin.* (Kon); *Bīži mi čā z očīju da te ne vīdin!* (Rav); *Mīči mi se s òčīju da te nè glēdan. Nòsī mi se s òčīju, štūfā si me. Skīni mi se vīše s òčīju.* (Spl)

blažene oči <koje te vidu> <!> • dugo se nismo vidjeli <!>, drago mi je što smo se sreli <!> • *Blažēnē oči kojē te vīdū.* (Bla); *Blōžēne òci kojē vos vīdidu!* (Hva); *Blažene oči! Di si, olka te nisan vidila!* (Kor); *Blažēne oči ke te vīdu, nīsmo se vīdili čūda līt.* (Med); *Blāžēne oči kojē te vīdidu. Òkà(d) se nīsmo vīdili! Blāžēne òči!* (Spl)

bode oči komu ča • odmah se vidi što, upadljivo je komu što, smeta komu što, ne sviđa se komu što • *Ovò mi prōpja bādo òci!* (Hva); *Ča ne vīdiš òloku, ter ti bōde òci! Onò ča su napenderīli u kortīvi bōde òci svāken.* (Med); *Bodū mi òci svī tī pūsti kòlūri. Kāko tī tō nīsi òpāzija, a svīma bōdē òči.* (Spl); * *bōs òči* (Mrk)

bode u oči koga ča • odmah se vidi što, upadljivo je komu što, smeta komu što, ne sviđa se komu što • *Čā me bādajū v òce ovī črñī štēkeri!* (Cri); *Vèro me bōde u òči ta žīca ku su stāvili na zīd.* (Rak); *Njègòvo ponāšānje bodē svākoga ū joči.* (Spl); *Bodē jūšto va òči da si je ubīla črñe bīčve na bīeli postolī.* (Žminj)

ča komu oči vide, to mu ruke činu (store, načine) • svestran je i vješt majstor tko • *Ca mu òci vīdu, tō mu rūke cīnu, švè mòre žvīntāti. Va švè še ūn itīndī – ca mu òci vīdu, tō mu rūke cīnu.* (Ist); *Čā mu òči vīde to mu rūke store.* (Mrk); *Svè ča mu òči vīde, njegòve rūke će načīnīti.* (Rak) * *čā oči vīdi to rukā dēla* (Kon)

čuvat (gledat) koga, ča kako oko (oči) va glavi • brižljivo (pažljivo) čuvati (paziti) *koga, što*, s osobitom se pažnjom odnositi *prema komu, prema čemu* • *Da si jū čuvāl kàko òko va glāvè.* (Cri); *Čūvāj ga ko òko va glāvī.* (Gri); *Tô šu unī cuvāli ko òci va gluāvī. Tô se je cuvālo ko òci v gluāvī. Mujā nāna je cuvāla guždinjācu ko òci va gluāvī. Kantarēla še je cuvāla ko òci va gluāvī aš bi še razbīla ko bi pāla na tlòh.* (Ist); *U famēji tēndu i glēdaju bābu kàko òko u glāvi.* (Med); *Čūvaj ga kaj òci u glōvī.* (PiZ); *Čūvaj to dīte kako òci u glāvi.* (Rak); *Mī čūvamo tô dīte kà òko u glāvi. Čūvāla je tā pīsama kà òci ū glāvu.* (Spl); *Kristīna je māterin fačūol čūvāla kako òci va glāvè. Unegā būolnega utrokā so glēdali kako òci va glāvè.* (Žminj) * **čūvāt kīga/kōga, čā kot òči va glāvī** (Kla); **čūvat kaj òči u glāvi** (Kon); **glēdat kàko òči u glāvī** (Mrk); **čūvāt ko/kakò òko (òči)** (Vrb)

čuvat koga, ča kot malicu va oku • brižljivo (pažljivo) čuvati (paziti) *koga, što*, s osobitom se pažnjom odnositi *prema komu, prema čemu* • * **čūvāt kīga/kōga, čā kot mālīcu va òku** (Kla)

čapadu se za oči • jako se svađaju • * **čāpadu se zā oči** (Kon)

čapal se za oči komu ki • uvjeravao je *koga tko* • *Morāl je popuštīt i sūdāc kad mu se je strīna čapāla za òči. Nī mu dāla govorīt.* (Nov)

čorit oči komu • varati *koga*, lagati *komu*, skrivati istinu *komu* • *Čīn je otvorīl ūsta, vīdil san da mi je dôšal òči čōrīt. Kakò da jā nē znan kūd se dōma grē?* (Nov)

da se komu oči nagledadu koga • zaželjeti se *koga* • *Ājde dóđi òvèga līta da mi te se òči nāglēdadu.* (Spl)

daj oči pa gljeje • iznimno lijep • *Īma krāvū, dāj òči pa gljēj.* (Kon)

dat na lipe oči komu • dati *komu* što besplatno; dati na povjerenje *što*, ne očekujući ništa zauzvrat • *Tī si tulīki šòldi dāl na lípi òči?* (Nov); *Sīgurno ti tô nīsu dāli na lípe òči.* (Spl)

davat se va oči komu • napadati *koga*, suprotstavljati se *komu* • *Da vīdiš kako mi se je dāvāla va òči kat san je reklā da je kāsno prīšla dōma. Sāki pūt kat san mu čā rēka, mi se je dāvā va òči.* (Žminj)

digle su se koltrine s očiju komu • odjednom vidi *tko* stvari kakve uistinu jesu, naglo je progledao *tko*, postao je *tko* svjestan pravoga stanja stvari • *Dīgle su mi se kòltrīne s òčīju, svē san razūmīja.* (Spl)

dobit na lipe oči ča • dobiti *što* bez napora (bez uložena vlastita truda, nezasluženo) • *Dòbila je dēlo na lípe òči.* (Rak); *Nēmōj mīslit da češ tô dòbīt na lípe òči.* (Spl) * **dòbīt na lípe òči** (Kon); **dobīt na lípe òči** (Vrb)

dobro otvorit oči • biti na oprezu, dobro (budno) paziti • *Dobrò oprì òce kad grěš na terásu.* (Cri); *Noći moráš dobrò otvorit òči.* (Nov); *Je rěka jed^oãñ, da prvo něgo se užěniš muôraš dobrò otpriět òči, a kad se užěniš, da muôraš zapriět jěno òko, a neke pùte i obadvá. Òko ni pokaziěva kakòva je.* (Paz); *Dòbro utvòri òči pak češ víti ki ti ne želì dòbro.* (Rak); *Moran dobro otpřit oči, da se ne minemo.* (ŠiK); *Kat so pìezali kràvo, je mùora dobrò otpriět òči da ga ne zaslièpe.* (Žminj) * **dobrò otpřit òči** (Mrk)

doć (dohodit, izlazit, prít) **pred oči (na oči)** *komu* • <usuditi se> izaći/izlaziti *pred koga*, pojaviti se / pojavljivati se *pred kim* /unatoč negativnim okolnostima/ • *Ne izlazi mu na òči.* (Bib); *Da mi nìsi prišál pred òce!* (Cri); *Nekà mi ne dohòdi već prìd oci! ...i nekà mi věj ne dohòdi prìdoci! Isìdì son se na njęga, bõje da mi věj ne dohòdi nà oci! Ne hòd mi vēc nà oci, nesrìtnjok jedòn!* (Hva); *Usùdìl se prít nòniću na òce.* (Kas); *Kàko mi mòre dòc nà oči?* (Kon); *Kakò će mu dòc nà oči pòtli svěga?* (Nov); *Je rěka, da uòn više prìde pred òči, kad je takuòv* (Paz); *Nemòj mi vēc dòc nà oči. Kàko ìmaš kuràja mi dòc prìd òči? Òdsad mi nemòj dòc na òči.* (Pre); *Da mi više nisi došal naoči!* (ŠiK); *Je mòga sàkemu prít na òči aš je bì čisteh rùok.* (Žminj) * **izác nà oči** (Kon)

došlo je prid oči *komu* • shvatio je *tko sve* • *Ča ti nìkad nì dòšlo prid òči da njìn trìba pomòči?* (Rak)

gledat koga kako oči svoje • brižljivo (pažljivo) čuvati (paziti) *koga, što*, s osobitom se pažnjom odnositi *prema komu, prema čemu* • *Onà ga glèdo kakò òci svojě.* (Hva)

gledat na koga, na ča crnin očiman • biti pesimist • *Zàšto nà svě glèdaš crñin òčìman?* (Spl)

gledat <*na koga, na ča*> **drugin očima** • promijeniti stav (mišljenje) *o komu, o čemu* • *Òdònda san na cìli svìt pòčeja glèdat drùgin òčìman.* (Spl) * **glèdot drùgin očima** (Vrb)

gledat na koga, na ča krivin okon • gledati s antipatijom *koga, što*, s nepovjerenjem *na koga, na što* • *Ůvik su òni na nàs glèdali krìvin òkon, a ně znàn zàšto.* (Spl) * **glèdot krìvin òkon** (*na kòga, na čò*) (Vrb)

gledat (pazit) <**drito (fišo, fiško, fico)**> **va oči koga** • **1.** biti otvoren (iskren) s *kim*, suočiti se s *kim* • *Š njìn mi je gùšt se razgovaràti er òn te glèda drìto u òči kad s tòbon govòri.* (Med); *San ga glèda fišo va òči, ač nìsan bì nič krìv.* (Paz); *Rěci mi čà ìmaš za rěči i glèdaj me u òči.* (Rak); *Kad s mánun govòriš, gljèdaj me fišo u òči. Gljèdaj ga drěto u òči i nemòj zalampàti.* (Rav); *Vìdi se da je poštenjàčina: glèda svàkoga drìto ù joči.* (Spl); *Ne ràbi imět stràh ot ljùdi kì te glèdajo fiško va òči. Zvâne sàmo susědo nì*

glèda fíšo va òči. (Žminj) • 2. biti neiskren • Láže i pàzi me fíco và òči. (Nov); Šime j' kadar gljedat te va òči i lagat. (ŠiK)

gledat spod oka koga • 1. gledati s nepovjerenjem i sumnjičavo *koga • Ga je glèda spòd òka. (Paz); Ča me glèdaš tákò spòd òka?(Rak) * gljèdat išpod oka (Kon); glèdat spod òka (Mrk) • 2.* gledati potajno *koga • Máli je potèka uza mène i ništo hrànja, sàmo me glèda ispod òka. (Med); Glèdala ga je spod òka da òn ne bì šervàl da ga pòtaj pàzi. (Nov); Nijè mi drágo kad me glèdaš ispod òka. (Spl) * gljèdat išpod oka (Kon); glèdot išpod oka (Vrb)*

gljedat preko oka koga • gledati s prezirom (prijekorom) *koga • * gljèdat prèko oka (Kon)*

hitat (bacat, sipat) prah (prašinu, pepel, lug) u oči komu • obmanjivati *koga, dovoditi u zabludu koga • Ne hitāj mi pèpèl v òče. (Cri); Čā òni parāju da mī ne razumīmo čā je na stvāri, òni nan hitaju prāh u òči. (Med); Stāren sāmo hitaju prāh u òči. (Rak); Nemōj mi bācāt prašīnu ū joči, mēni je svē jāсно! Bacīješ mi pèpèl ū joči, ma jā tvojīn rīčima nè virujen. Nè sīpan jā tēbi lūg ū òči, jā ti īstinu govōrin. (Spl) * bācāt prašīnu ū òči (Kon); hitāt pōpèl u òči (Mrk); hitīt prašīnu ū òči (Vrb)*

hitat dole oči • spuštati (obarati) pogled • *Je hitala dðle òči od srāqma. (Paz)*

hitit (bacit, butat, vreć) oko na koga, na ča • 1. posebno obratiti pažnju (pozornost) *na koga, na što, zainteresirati se za koga, za što, željeti pridobiti koga, što • Cū son da je butō òko na mojū cēr! (Hva); Bacīl je òko na Mīlku. (Kon); Lūka je hitīja òko na onū mālu od Bosānke, ma òna ga ne badā. Na tū kūcu su šērjo hitīli òko, su dōšli glèdati već trī pūta, je riščāju kupīti. (Med); Pōčal je i tvōj māli hitāt òko na brātovljevju mālu. (Nov); Je hitī òko na uno kūco da bi jo kūpi. Smiēron je hita òči na uno vetūro, ač da ga jāko piežā, je rēka. (Paz); Rādovan je hitīja òko na zrmānu Mīlenu. (Rak); Bācīja je òko nā tū cūru. Bācīja je òko nā tū kūčicu, tīja bi je kúpīt. (Spl); Kolīko je prīša va selò, zājno je hitī òko na unò najbòljo kampānjo. Mi se parā da je njihof utròk hitī òko na nāšo utročīco. (Žminj) * hitīt òko na (Mrk); hitīt òko (na kōga, na čō) (Vrb) • 2.* površno (bez udubljanja) pogledati *koga, što • Nōno sē j dèlāl da čīta novīni, a sē j preko òcālī òče hitāl va nās. (Cri); Vārz òko na kolūr ot kajīca, cē te pjažuā? (Ner); Bācī òko na māloga. (Senj); Hitī òko sākò tolīko na ūohci va Ugrāde. Vēro cū ti lāglje ot svīeta sākò tolīko hitīt òko na dīco. (Žminj) * hitīt òko (na kōga, na čō) (Vrb)*

ima tko veće oči nego guzicu (usta) • pohlepan je *tko • Īma vēce òči nēgo guzīcu. (Kon); Nāpro je golòž, ĩma vēce òči nēgo ūsta. (Med)*

imat (držat) na oku koga • pažljivo promatrati (motriti) *koga, nadzirati koga • Īmon ga jò nā òko, ne bōj se, nēce mi umaknīt! (Hva); Dřž ga na òku, da vīdimo*

- kāmo će pōci.* (Med); *Mōran daržāt Jīva na ōku da mi ne utečē prīja nego fini dēlo.* (Ner); *Dok je otāc težācī dŕžal nā oku, dobrō su laurāli.* (Nov); *Drži na ōku to dīte!* (Rak); *Držīn ga stālno na ōku.* (Senj); *Īmāču ga nā oku večērās. Držī ga nā oku!* (Spl) * **imět na ōku** (Mrk); **dōržāt nā oko** (Vrb)
- imat bistro oko** • imati dobar vid • *Jōš dēd ĩma bīstro ōko kakō da je mladīc.* (Nov) * **imět ōstro ōko** (Mrk)
- imat oko za ča** • imati dobar dar zapažanja, dobro zapažati što • *Bērto je vēro imā ōko za štābelo načinīti portūne.* (Rak); *Ūvik si jēmā ōko za līpe stvāri.* (Spl) * **imat ōko** (Kon)
- imat veće oče od riti (guzice)** • **1.** željeti više od količine koja se može pojesti, biti proždrljiv (nezasitan) • *Sākī pūt ĩmān vēće ōče od riti i ōnda se ne mōrēn mōvit pōklje obēda.* (Cri) • **2.** imati veće ambicije od mogućnosti, imati veće želje od mogućnosti, htjeti više od onoga što se može • *Laškāj jēno mālo, ne valjā ĩmāti vēče ōči od guzīce!* (Rak)
- imet oči na guzice** • biti veoma oprezan • *Kat si z unēmi ljūdi, nī dōsta imět ōtprte ōči, ĩ mūoraš imět i na guzīce.* (Žminj) * **imět ōči i na guzīci** (Mrk)
- imet oči spred i zad** • biti veoma oprezan • *Kāte se bārzo zvīžbala kākō kamarjēra aš ju je bīlo vōja dēlat i jimēla je ōči spriēt i zuāt.* (Ner)
- ispale su oči komu** • zadivio se *tko*, zagledao se *tko* • *Štā me glēdaš? Īspāšče ti ōči.* (Spl)
- kad upredu vile u oči** • kad se više nema kud, kad dođe do opasne situacije • * **kad uprēdu vīle ū ōči** (Kon)
- kade so ti bile oči** <!> • kako je moguće da *nisi* dobro vidio <!>, bio *si* slijep <!> • *Ma dī su ti ōci, ōl' ne vīdiš da tō stojī nahēro!?* (Hva); *Kadē sū ti bīle ōci kad sī ga urdinuā.* (Ist); *Kadī su ti bīle ōči?* (Kon); *Kadī su mu bīle ōči?* (Mrk); *Brīžna pāmet, kadē so mu bīle ōči, kad je tuō šā kupīt?* (Paz); *Tūga te lātīla, ma kadē so ti bīle ōči da si kūpi slīpega prāza?* (Žminj)
- kamo ki okon, <tamo (tu)> ki skokon** • hitro izvršavati *čije* želje (naredbe) • *Kāmo gospodār z ōkōn, ti skōkōn!* (Kas); *Kūdaj ūn ōkon ūna skōkon.* (Kon); *Kāmo onā z ōkon tāmo ōn skōkon.* (Mrk) *Dī ōna jōkon, tū ōn skōkon, znā se ko je glāvnī.* (Spl)
- komoč gledat na oči** • biti jako pospan, biti jako umoran • *Grēn spāti, kōmoč glēdan na ōči.* (Rak)
- kot buhac v oko** <komu> • neprimjereno, neodgovarajuće, ružno, neukusno, negledljivo • *Tī klobūk tī j kot būhac v ōko.* (Cri)
- lagat na lipe oči** • otvoreno (besramno) lagati • *Sē mōren podnēs, sāmō nemūoj mi lagāt na līpe ōči.* (Žminj)

- lagati naoči** • otvoreno (besramno) lagati • *Se je osvidočija da mu susèd làže nàoci.* (Med); *Ne moren više podnest da me naoči lažeš.* (ŠiK); *Zājno gūori da smo prieteli, a sāt mi nàoci làže.* (Žminj)
- mećati u oči komu** • prebacivati komu • *Nije lípo nikēmu pomōci, pa mu to mećati u oči.* (Med)
- mirit ispod oka koga** • promatrati koga, procjenjivati koga, nadzirati koga • *Kāko nju svekrva mīri ispod òka, gljēdan jā.* (Kon)
- moć svakomu na oči izać** • biti pošten, nemati se čega stidjeti, imati čistu savjest • *Znān da san dōbro postūpila i mōgu svākumu na òci izāč.* (Spl)
- moć u oči pogledat komu (koga)** • biti pošten, nemati se čega stidjeti, imati čistu savjest • *Mōrēn sākōga v òče pogljēdat.* (Cri); *Mōgu svākoga ū oči pōglēdat jer nisān kriva. Mōreš li māteri pōglēdat ū joči?* (Spl)
- na lipe oči** • bez napora (bez uložena vlastita truda, nezasluženo) • *Na lipe òče mē j pustīl.* (Cri); *Fīnīl je škōlu nā līpe òci.* (Gro); * **na lipe òci** (Kon); **na lipe òci** (Mrk)
- na oči** • naočigled, drsko, javno, bez ikakva srama • *Glēdaj se er òn će te privārīti nā oči.* (Med); *Ta m^oqčāk bi ti na òci ziē rībo.* (Paz); *Nāoci mu je rēka da mu je pokrā ūofci.* (Žminj)
- na oko** • otprilike • *Mu je dāla rību na òko, nī pezāla. Nī pezā rību, vājka mi dāde na òko.* (Med); *Čā biš rēka, unakō na òko, kolīko je tēga driēva?* (Paz); *Čā cemo se tā pūt juštāt²³ na òko?* (Žminj)
- na oko i križ** [dat i sl.] • malo, tek toliko [dati i sl.] • *Mu je dāla, dā, ništo, ma na òko i križ.* (Med)
- ne <moć> kalat (skinit) oči s koga, s čega** • neprestano, netremice gledati koga, što, ne moći prestati gledati koga, što • *Ne mōgu kālāt jōči š njē kākō je lípa. Ma vīdi je, ne skīda òci s tēga prštena. Nīje kālā òci š njē cīlu vēčer.* (Spl)
- ne <moć> povirovat/virovat <svojin (vlastitin)> očima** • ne povjerovati/vjerovati što, smatrati nevjerojatnim (nemogućim) što • *Nī vīrovaja svojīn očiīman.* (Bib); *Ne mōren vērovati svōjin òciīma ča je ubūkla.* (Rak); *Nē mōš vlāstītin òciīman vīrovat. Tō nē mōre bīt, nē vīrujen svojīn òciīma. Ne mōgu svojīn vlāstītin òciīma vīrovat. Ōvō je za ne pōvīrovat òciīma.* (Spl) * **ne vīrovot svojīn očiīma** (Vrb)
- ne dolazi san na oči komu** • ne može zaspati tko, ne spava se komu • *Lēga san, ma mi sān dūgo nīje dōlāzija nā joči.* (Spl); *Cīelo nūoc mi sānj nī priša na òci.* (Žminj) * **dōšal mi sān nā oči** (Kon)

²³ juštāt se gl. svrš. dogovoriti se (Žminj).

- ne imati kuraja pogledati u oči komu** • sramiti se *pred kim*, nemati hrabrosti suočiti se s *kim* • *Kad se stänemo, kalà glâvu. Nîma kuràja me poglèdati u òči pòtlen svèga ça mi je učinîla.* (Med)
- ne moć <izać> na oči komu** • ne usuditi se suočiti s *kim*, sramiti se zbog neke svoje krivnje • *Ne mògu izăč mäteri nă joçi. Ne mògù joj nă oçi ò(d) srâma.* (Spl)
- ne moć komu u oči pogledat** • sramiti se, osjećati se neugodno /ob. zbog neke svoje krivice/ • *Njèga je năpro srâm od mène, ne mòre mi u òči poglèdati.* (Med); *Krîv san, ne mògù ti pòglèdat ù oçi. Nè mòš me ù joçi pòglèdat kòliko lăžeš!* (Spl)
- ne moć na oči vidit koga** • ne podnositi *koga*, ne trpjeti *čiju* nazočnost • *Ne mògu ga već vîdit nă oci! Marzîn je, ne mògu je već vîdit nă oci!* (Hva); *Ê, jâ ti njèga ne mògu nă joçi òkăd je tô učinîja.* (Spl)
- ne more <ni> oka stisnit (sklopit) tko** • ne može zaspiti *tko* • *Nîs mòga òka stîsniti.* (Bib); *Nîs moglâ òka sklopît, skùcâl je cêlu nôc.* (Cri); *Cîlu nôc nîs mòga, od vèlikega trûda, ni òka stîsnuti.* (Med)
- ne more oka sklopit ki** • ne moći zaspiti, ne moći spavati • *Mòja pùnica ni spâla od oslobođenja, svaku noč da òka ne mòre sklopîti, ma ça biš rëka na tô?!* (Rak)
- ne stisnut (zažet) oka (oko)** • ne zaspiti, ne spavati • *Nîsân noçàs òka stîsla!* (Bla); *Nîsân cîlu nôç òka zăžeja. Nòçàs nîsân òko stîsla.* (Spl) * **ne stîsnut òka** (Mrk)
- ne trepnit ni okon** • ne reagirati, ostati hladnokrvan (nezainteresiran) • *Svâšta mu je rëkla, a òn nîje ni òkon trèpnîja.* (Spl)
- ne vidi se <ni> prst prid očiman (pred okon)** • ne vidi se ništa u potpunom mraku • *Nî se vîdi ni pârst prîd oci.* (Hva); *Ne vîdi se pârst prèd okon.* (Kon); *Hodî san nătapat, nî se vîdilo pârsta prid očîman. Nî se vîdilo pârsta prid očîman i jedvâ san doslîpa. Nî se oltâmo vîdilo pârsta prid očîman.* (PiZ)
- ne vidi tko ni prst prid oči** • ne vidi *tko* ništa u potpunom mraku • *Dùpli mrôk, ne vîdiš ni pârst prîdoci! Bîlo je škûro da nîšî vîdi ni pârst prîd oci, a kâmolî vîdit dî grêš.* (Hva)
- ne zet nanke će bi v oku pačilo** • biti iznimno pošten • *Mâte je bîl sîla poštêni šlovèk, nî zièl nîkat nîydere nânke çè bi v òku pâçilo.* (Ner)
- oči bi <još> pojile/jile, ma usta ne moru** • nezasićen je *tko*, ima više apetita nego mogućnosti • *Glèda ingôrdo, kâko da bi svè poÿja ça je na bânku, ma tô bi òči poîle, ma ne mòru ũsta.* (Med); *Fòši je bî kòliko lăkom, òči bi mu bîle jòš jèle, ma ũsta nîso moglè.* (Žminj)

- oči stesti (skopat) komu** • istučí, pretučí *koga* • *Ōči ću ti iskòpat!* (Kon); *Skopa ću ti oči ako ne pojdeš pozdravi nonota.* (Kor); *Á, mu je dōbro zapritìja, ko ga ćuje još kī pūt tãko govorìti, će mu òči stēsti iz glavě.* (Med)
- oči u oči** • sućelice, licem u lice, licem jedan prema drugomu • *Nãc ćemo se òči ù oči.* (Kon); *Ōnda smo se prìvi pūt sùsrìli òči ù oči.* (Spl)
- očima bi ki izija koga, ća** • pohlepno gleda *tko koga, što*, jako se sviđa *tko, što komu* • *Dica sãmo glèdaju tōrtu, òčìma bi je izìli. Kòjã lĩpa ćura! Ōčìma bi je izìja!* (Spl)
- od oka** • otprilike • *Zmèrìl mī j skãrso, od òka.* (Cri); *Kad je prodavã dr̄va, ih je naslagã na kùp i je rěka, onãko od òka, da je na kùpu pět mètarih dr̄vih; je parã da san jã múnjen, da ne znãn kãko se slãžu i mĩru dr̄va za prodãti.* (Med); *Od òka uvã bãcva bi mōgla dr̄žãti jedãn tōltitar.* (Rak); *Rěka bi onãko òd oka daje kãic̄ dũg ćètĩri mētra.* (Spl) * **òd oka** (Kon, Vrb)
- oko mi igra** • dogodit će se što loše /praznovjerno predviđanje/ • *Igrã mi lĩvō òko.* (Bla); *Něće finit na dobrò, òko mi igrã.* (Cri) * **ìgra mi òko** (Bib)
- oko ne govori dobro komu** • nije dobar *tko* • *Nĩ ti onã dobrã, ni òko je ne govòri dobrò!* (Nov)
- oko za oko** • osveta jednakom mjerom • *Pũno su mu zlã nãnili pa se odlúćija osvétit: òko za òko.* (Spl) * **òko za òko** (Vrb)
- otvorit oči komu** • pomoći *komu* da uoči bit, upozoriti *koga* na istinu • *Ūvĩk pripověda babarije ma mī j ćera òprlã oće.* (Cri); *San mu svě potãnko špjegã da mu òpren òči. Je dōbro da ìma kęga da mu opĩre òči.* (Med); *Ćã ti je ženã morãla otvorit òči?* (Nov); *Da bi utvorila òči, bi zãjno vĩdila da je òn niš korĩsti.* (Rak); *Svě mi je ispricã pa mi je otvòrja òči.* (Spl); *Dobrò da so mu òtprli òči da na vrĩeme vĩdi da z uněmi ljũdi nĩ za imět pòsla.* (Žminj) * **otprit kěmu òči** (Mrk)
- pal je mrak na oće komu** • privremeno je *tko* izgubio moć rasuđivanja • *Pãl mĩ j mrãk na oće kad sãn ga vĩdela.* (Cri); *Ōn je tō rěka, a mēni mrãk pã nã joći.* (Spl)
- pale su oči komu** • posramio se *tko* • *Kad san vĩdija kãko ìde za bãnkon, su mi pãle òči.* (Med); *So ni òči pãdale od srãqma kad so ni priěteli prĩšli, ać da nĩ još bĩla sě finila ućĩstit.* (Paz)
- past (napasat) oči na komu, na ćemu** • promatrati s velikim uživanjem (nasladom ili zavišću) *koga, što* • *Napãsal bi òće na Švabicami pak bi se vrnũl Mariji dõma.* (Cri); *Bĩlã sãn jĩn kũci i napãslã òči.* (Gro); *Nãš Īve oće pãsě na nĩjĩh bõkēh. Smĩrõn je pãsal oće na nĩjĩj lepõtē.* (Kas); *Dobro napasite oči gljedajuć tu golotinju.* (ŠiK) * **napãrit òči** (Bla); **pãrit òci** (Hva); **napãšãt òči** (Omi); **pãrit/napãrit òči** (PiZ)

- past (upast) u oči komu** • privući čiju pozornost, svidjeti se komu • *Na zôdnje tōnce mojâ mōlo mu je pāla ũ oci.* (Hva); *Ŏdma mi je ũpāla ũ oči tâ cūra.* (Spl); *Zājno kat san prišla h nĵihoven, mi je pālo va oči da so gambijāli vetrīno.* (Žminj) * **upāsti ũ oči** (Bib); **upādat ũ oči** (Kon); **pās u oči** (Mrk); **upāst ũ oči** (Vrb)
- pljukni mi u oči** • /izraz pri uvjeravanju/ • *Pljŭkni mi u oči, ko ne bŭde tākō kākō san ti rēka!* (Med); *Pljŭkni mi va oči ku ti lāžen.* (Žminj) * **pljŭkni mi u oči ku ...** (Mrk)
- pljunut u oči komu** • otvoreno (izravno) uvrijediti/vrijedati koga • * **pljŭnut kōmu ũ oči** (Kon)
- pogledat smrti u oči** • naći se (biti) u životnoj opasnosti • *Proglēdāl je kād je poglēdāl smrte v oče.* (Kas); *Ŏn je pōglēda smrti ũ joči.* (Spl)
- pogledat/gledat istini u oči** • suočiti se s istinom, prihvaćati istinu • *Nēka poglēda ĩstini u oči i propensā da nĭ dôbro to čā dēla.* (Rak); *Pōglēdaj ĩstini ũ oči. Ŏn ne želĭ glēdat ĩstini ũ oči.* (Spl)
- pokaral (posvadi) bi ki <i> dva oka va glave** • posvađao bi tko i najbližije osobe • *Ma rufijān jedān, pokārāl bi i dvā ôka va glāve.* (Cri); *Posvādila bi dvā ôka u glāvi.* (Kon) * **posvādi bi dvā ôka** (Mrk)
- preletit očima** • letimično pregledati • *Sāmo san preletĭl očiĩman čā je napĭsāl.* (Nov) * **priletĭt s očiĩma** (Bla); **priletĭt očiĩma** (Vrb)
- presić očima koga** • poprijeko pogledati koga, pokazati svoje nezadovoljstvo prema komu • * **prēsĭć kōga očiĩma** (Kon)
- prevraćat (okrićat, bilit) z oči (očiĩman)** • snebivati se, čuditi se, iščuđavati se • *Kĭ je je vrāh da Marĭca takō prevruāća z oči kada je sekārva učĭ kakō se vajuā komportāt?* (Ner); *Štā okričeš očiĩman, svē je u rédu. Štā bĭliš očiĩman, svē je u rédu.* (Spl) * **vrtĭt z oči** (Mrk); **zabĭlĭt ocĭma** (Hva)
- prihajaj pred oči** • prisjećati se čega • *Tuō mu je prihājālo pred oči na guōsto.* (Paz)
- prišlo je (palo je) škuro na (prid) oči komu** • 1. privremeno je tko izgubio moć rasuđivanja • *Kat san vĭde kako pljŭskajo vĭnd, mi je prišlo vālje škuro na oči. Kāt san vĭde brājdi pokle grāda, vālje mi je prišlo škuro pret oči.* (Žminj) * **dôć škuro na oči** (Mrk) • 2. zasramio se tko, teško je komu • *Nĭje znā kāmō poglēdati, pālo mu je škuro na oči kad je dōša prid nĵega.* (Med)
- puklo je prid očima komu** • izbezumio se tko, izgubio je razum tko • *Ka(d) san tō čŭla, pŭklo mi je prid očiĩma.* (Spl) * **pŭklo mu prid očiĩma** (Vrb)
- pun kako oko** • pun do vrha, napunjen u potpunosti • *Bĭlo je pŭno svĭta, pjāca pŭna kâ ôko.* (Spl); *Maštĭel je pŭn črņega vĭnā kako ôko.* (Žminj) * **pŭn kākō ôko** (Mrk)

reć (skresat) <drito (ščeto)> v oči komu ča • reći komu što izravno (otvoreno, bez okolišanja) • *Reklà mī j drīto v ôče. Reklà mī j ščeto v ôče.* (Cri); *Rëkāl sãn mu ščeto v ôče.* (Gri); *Vrtëla sē j oko menë kod mãška okol vrëlë kãšë i na krãju mī j sē reklà v ôči.* (Gro); *Rëcu mu jò svë tò ù oci kal ga inkontrôn!* (Hva); *Nëce ti rëc v ôče nëgo zòkola. Nijenëmu ne smëš zamërit àko ti rëcë ìstinu v ôče.* (Kas); *Svë mu je rëka u ôči, nëka znà ča i drùgi pensàju.* (Med); *Rëkāl mu j ščeto v ôči (vã oči).* (NV); *Da niëce, ma n'ãjzàd mu je reklà sē drīto va ôči. Mu je reklà drīto va ôči sē ča mu je hođilo.* (Paz); *Kad ga vīdin, svë cu mu rëci ščeto u ôči.* (Rav); *Reci mu ščeto ù oči.* (Senj); *Kãži mi tò ù oči. Svë san ti rëka ù oči, nisãn ništa zatãjija.* (Spl); *Ča misliš? Reci mi drito va oči, ne mrmli. Ovoga reda cu njoj se skresat va oči.* (ŠiK); *Mu je rëka drīto va ôči da slīepi. Đenko ti rëcë va ôči, ti ne pošãlje rëc.* (Žminj)

reći komu zaoči • ogovarati koga • *Ivãna ti nëce rëci zãoči, ôna rëce poštëno i drëto ča pensã.* (Med)

sklapadu se oči komu • pospan je tko • *Sklãpadu mi se ôči. Stãvimo mãloga spãvãt, sklãpadu mu se ôči.* (Spl)

sklopit (zaklopit, zatvorit) oči • umrijeti, preminuti • *Bôg je pomīluj, je potīho sklopīla ôči, jũsto onãko kãko je i žīvīla.* (Med); *Štëfan je segũtra sklopīja ôči, Bôg ga pomīluj.* (Rak); *Svë će pòjti cã kad ùn zaklòpi ôči. Jũsti je ućinī zãdnji zdãh i zatvorī ôči.* (Rav); *Sklòpīja je jòči pròšlu nẽđiju, Bôg mu dã pòkòj.* (Spl) * **sklòpit (zatvòrit) ôči** (Kon); **zaprit ôči zavãjk** (Mrk)

skočit (zalićat se) va oči komu • oštro verbalno napasti koga • *Skãče mi ù oči, ne dã mi divãnit.* (Kon); *Čã se je bãš òn morãl prvi zalīćãt njëmu vã oči?* (Nov); *Kãt san mu spomienũ famëjo, nī mãnka ku nè skočit mi va ôči.* (Žminj) * **skočit këmu u ôči** (Mrk)

smrklo se prid očima komu • izbezumio se tko, izgubio je razum tko • *Smřklo mi se prid ôćima ka(d) san ga vīdila.* (Spl) * **smarknīt se prīd oči** (Vrb)

sram je koga u oči pogledat komu • srami se tko pred kim, osjeća se neugodno tko pred kim • *Od onëga dãna ga je srãn me poglëdati u ôči.* (Med); *Srãm me pògledat ga ù oči.* (Spl); *Glëdaj kako grëš po svīete, da me nī srãn poglëdat ljũden va ôči.* (Žminj)

storit se ča komu oči vide • biti svestran i vješt majstor • *Stãnko je kapãc storīt sē ča mu ôči vīde.* (Žminj)

suze su došle na oči komu • ganut je tko • *Kad ih je vīdila onãko līpe i srīćne, sũze su njoj dõšle sãme na ôči.* (Med)

štimat se kako žbula i oči • ne slagati se • *Štimãju se kãko žbũla i ôči.* (Mrk)

- štufati koga priko očih** • jako dosaditi *komu* • *Vājka govōri sveēno i niš mu ne razumiš, te štufā priko òčih.* (Med)
- tuje oko** • tuđinac • *Tūjen òku nīkad ne pokāži da ti je tēško.* (Rak)
- u četiri oka** • nasamo, bez svjedoka, udvoje, u povjerenju, potajno • *Čēkan da mu tō rēčen, ma u četīri òka.* (Med); *Čēkaj, nū, u četīra òka bin ti ništo rēkla.* (Rak); *Rāsprāvičemo tō u četri òka.* (Spl) * **u četīre òka** (Mrk)
- u tren oka** • vrlo brzo, na brzinu, začas • *U trēn òka su se posvādili.* (Nov) * **u trēn òka** (Bib)
- ubit oko** • nakratko odspavati, odrijemati • *Ubīla sān òko za obēdōn.* (Cri); *Nōjdrāže mi je ubīt òko posli obīda.* (Hva); *Svāko popōdne jā mālō pōjden ubīt òko.* (Nov); *Grēn mālō ubīti òko.* (Rak); *Vāta me fjāka pa grēn ubīt òko.* (Spl) * **ubīt òko** (Bla); **ubīt òko** (PiZ)
- ubračat oči** • čuditi se • *Čā vrāga ubrāčaš òči?* (Rak)
- ukra bi oči z glavi tko komu** • /o drskom kradljivcu/ • *Ja ne znāan s kūot je bī, ma so guorīli da bi ti ukrā òči z glāvī.* (Žminj)
- ukra bi z oči tko komu** • /o drskom kradljivcu/ • * **ukrā bi ti z òči** (Mrk)
- uprit oči u koga** • napadno gledati u koga • * **uprīt òči u kōga** (Kon)
- usta bi mogla komu pojist koliko oči vide** • želio bi pojesti *tko* više od onoga što može • *Kokošica je vājka pensā da bi mu ūsta mōgla pojīsti kolīko òči vīde.* (Rak)
- veće bi poija s očin nego ča more s ustin** • željeti više od količine koja se može pojesti • *Bi vēcē poija s òčin nēgo ča mōre s usfīn.* (Pre)
- veće su oči nego želudac (rit, guzica, štumik) komu** • nezasitan je *tko*, ima više apetita nego mogućnosti /ob. o hrani/ • *Vēcē su mu òče nēgo želūdac.* (Gri); *Vēcē su joj òče lēgo rīt.* (Kas); *Vēcē su mu òči nego guzīca.* (Mrk); *Mīslīš da bi svē òvō mōga izīst, ma nē mōreš: vēcē su ti òči od štūmika.* (Spl)
- vezat oči komu** • sramotiti koga /ob. o obitelji/ • *Ne vēži mi òči! Srān mē j pōc i k māši!* (Gro)
- vidit na svoje oči** • sam se uvjeriti u što, biti očevidac čega • *Tō nē bi vīrova da nīs vīdija na svōje òči.* (Med); *Je reklā da je na sojē òči vīdela kad mu je ūni otročina zīe motuōr prez pītāt.* (Paz)
- volit koga ka oči u glavi** • jako voljeti koga • *Stāra vōli tō dīte kā òči u glāvī.* (Spl)
- volit koga kaj luk oči** • ne voljeti koga, ne podnositi koga • *Vōli ga kaj lūk òči.* (PiZ)
- z magnučen okon (za maknuće oka)** • vrlo brzo, na brzinu, začas • *Va štōrije o Mālīku: Kād je Andre šal dōle s tovārića, kot da bi z magnūcēn òkōn,*

nestälō j tovaríca, a bēžāl je čā jedān mālī š črjēnūn barēticūn... (Kas); Dōkle sen za momiént šlā vān s kùce na dyuôr, nāš muāli vnūk je za maknúce ôka vēc bīl na puniēstre i debôto puāl, ma smo ga nā vreme lātīli i potejnūli vaf kāmaru. (Ner)

(z) oka z boka • na bilo koji način, ne birajući sredstva, po svaku cijenu, smjesta
• *Prokurāj mi tō (z) ôka z bōka. (Cri); Je pisāla od ljūdih, onāko s ôka z bōka, a da ih njanke ne poznā. (Med) * ôka z bōka (Gri); s ôka i z bōka (Kon); (o)z ôka o z bōka (Omi)*

zadilo je (zapelo je, zapalo je) za oko (oči) komu što • privući čiju pozornost, svidjeti se komu • *Mēni je onā krāva čā san je zēl zādila za ôko čin san dōšal na plāc. (Nov); Divōjka je nāpro līpa, mu je zājno zapāla za ôko. (Rak); Ôvā mi je bōrša zāpela zā oko, mōran je kúpīt. (Spl) * zapēt zā oko (Kon); zapēti zā oči (Bib)*

zalampat s očin (očima) • ljutito i prijeteći pogledati • *Vāljen se prēneš kad ôn zalampā s ôčin kai s feraljēran. Nī mu bilo drāgo tō ča je čūja, je zalampā s ôčin i se obrnūja čā. (Med); Kad ôn ná me onāko zalampā ôčīma, jā ūmren ô(d) strāja. (Spl) * zalampāt ôčīman (PiZ); lampāt ôčīma (Vrb)*

zamazat/mazat oči komu • slagati/lagati komu; prevariti/varati koga, obmanuti/obmanjivati koga, dovesti/dovoditi u zabludu koga • *Ōn mōre zamāzat ôce sākomu. (Cri); Brīžnen čovīku sāmō māžu ôči. (Med); Mu je dā sēqmo toliko da mu zamāžē ôči. Mu je dā za plāčo něšto mālo, toliko da mu zamāžē ôči i tuô ti je sē. (Paz); Nemōj mi māzati ôči, tō nī tāko. (Rak); Nemōj tī mēni māzat ôči! (Spl); Brīžnemu stāremu so čā doneslī i s tien mu zamāzali ôči. San mu hīti dvā šōlda tolik da mu zamāžēn ôči. (Žminj) * zamāzat/mazat ôči kōmu (Kon); zamāzat ôči (Mrk); māzot ôči (Vrb)*

zapirat (zatvarat) oči • ne htjeti primijetiti što, praviti se da se ne vidi što • *Mīrna je vājik zapīrala ôči kad bi njoj kī rēka za mālu. Nī dōbro zatvārati ôči prid svākin problēmon. (Rak) * zaprīt ôči (Mrk)*

zatvorit (zažmirit, zapret) <na> <jedno> oko • namjerno ne obratiti pozornost na što, ne zamjeriti komu što, oprostiti komu što • *A: Je pasā mālī u škōli? B: Jē, jē, ma je profēsōr zāpra ēno ôko. (Med); Mōgal si i tī zatvorīt ôko kad si vīdil čā si vīdil. (Nov); Zažmīrija je na jeno ôko pa hi je puštīja unūtri prez da plāte. (Rak); Profēsūr bāš nīje bīja zādovojan, ma je zatvōrija jēdno ôko i pūstīja ga je. (Spl) * zaprīt jeno ôko (Mrk)*

zavrnuti z oči • onesvijestiti se • *Je pā dōli i zavrnuja z oči. (Rak)*

zažmirit na oba oka • ne htjeti primijetiti što, propustiti što • ** zažmīrit na ôba ôka (Kon)*

- zbečit oči** • zagledati se; jako se začuditi • *Zbečil je òče kàd mē j vīdēl.* (Gri); *Štā si izbēcīja òči?* (Spl); *Tako j zbečil oči na me, skoro su mu vanka pale.* (ŠiK)
- zgubit oči** • oštetiti vid • *Bôje ne štēt po slâbon svētlu za ne zgubīt ôči.* (Ner)
- zlagat/lagat v oče komu** • otvoreno (besramno) slagati/lagati komu • *Nīs moglā vérovat, zlagāl mi v ôče i prošāl.* (Cri); *Ōn umē v ôče zlagāt.* (Kas); *Prāvdā se i lāže mi va òči* (NV); *Lāže mi ū joči.* (Spl)
- zlo (grdo) oko** • urokljivo oko, oko koje pogledom može izazvati zlo • *Fūma ìma grdo òko, je pofalīla da je līpo mōje svīce pa se osušīlo.* (Med); *Ne hodī na rībe ko si srītil Āntòvu kunjādu – nīš nēceš ćapāt ko te je popāzila svojīn zlīn òkon.* (Nov); *Govòridu da onā ìma zlē òči. Svīt se je nōjvēce bōja vīšćic i žēn kojē su imāle zlē òči.* (PiZ); *Sī so bežāli ot nīje, aš so guorīli da ìma grdo òko.* (Žminj) * **zlē (jāke) òči** (Kon)
- zočevōče** • naočigled, vrlo brzo • *Ōn ti lāže zōčevōče.* (Gri)
- zvadil je oči komu ki** • oštro se verbalno sukobio tko • *Niki dān su si Kāta i Zōra debòto zvadīle òči svāšta si govōreči.* (Rak) * **zvādīt si òči** (Mrk)
- žerat (gucat) očima koga** • požudno (željno) gledati koga • *Pogjēj nāmo onēga ca me žere očīma.* (Hva); *Vīdilo se je i dok smo bīli na pīrū kod rōdīce da je Jōsò onū mālu susēdovu gućal očīman.* (Nov) * **gućat kōga očīma** (Kon)

Popis izvora i kratica

- Bib – Šimunić, Božidar. 2013. *Rječnik bibinjskoga govora*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- Bla – Milat Panža, Petar. 2015. *Rječnik govora Blata na Korčuli*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Cri – Ivančić-Dusper, Đurđica; Bašić, Martina. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu *Dr. Ivan Kostrenčić*.
- Gri – Barbarić, Ivan. 2016. *Rječnik griško-belgradskoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu *Dr. Ivan Kostrenčić*.
- Gro – Lukežić, Iva; Zubčić, Sanja. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- Hva – Benčić, Radoslav. 2014. *Rječnik govora grada Hvara*. Hvar: Muzej hvarske baštine.
- Ist – Smoljan, Ante. 2013. *Rječnik govora otoka Ista*. Zadar: Matica hrvatska, Ogranak Zadar.
- Kas – Miletić, Cvjetana. 2019. *Slovník kastafskoga govora*. Kastav: Udruga Čakavski senjali Kastav.
- Kla – Bratović, Marina; Vranić, Silvana. 2020. Klanjski poredbeni frazemi u konceptima. *Dijalekti, jezična povijest, tradicija. Zbornik u čast prof. dr. sc. Josipu Liscu*. Ur. Bratulić, Josip; Čupković, Gordana; Galić, Josip. Zadar: Sveučilište u Zadru – Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 83–116.
- Kon – Kranjčević, Milan. 2004. *Ričnik gacke čakavščine: konpoljski divan*. Otočac – Rijeka: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke – Graftrade.
- Kor – Kalogjera, Damir; Svoboda, Mirjana; Josipović, Višnja. 2008. *Rječnik govora grada Korčule*. Zagreb: Novi Liber.
- Med – Peruško, Marija. 2018. *Frazeološki rječnik medulinskoga govora*. Medulin: Općina Medulin.
- Mrk – Runko, Radoslav. 2014. *Rječnik govora zaseoka Mrkoči u Istri*. Rijeka: Naklada Kvarner.
- Ner – Bonić, Onorato; Šprljan, Nataša; Zorović, Flavia. 2023. *Nerezinski beseduâr. Rječnik govora Nerezina na otoku Lošinju*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Nov – Vranić, Silvana; Oštarić, Ivo. 2016. *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*. Novalja – Rijeka: Grad Novalja – Ogranak Matice hrvatske u Novalji – Filozofski fakultet u Rijeci.
- NV – Sokolić-Kozarić, Josip M.; Sokolić-Kozarić, Gojko M. 2003. *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*. Rijeka – Novi Vinodolski: vlastita naklada.

- Omi – Mahulja, Ivan. 2006. *Rječnik omišaljskog govora*. Rijeka – Omišalj: Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj.
- Paz – Gagić, Marija. 2017. *Rječnik pazinskoga govora*. Pazin – Zadar: Katedra Čakavskog sabora Pazin – Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- PiZ – Barbić, Ante. 2011. *Rječnik Pitava i Zavale*. Zagreb: IHJJ.
- Pre – Crnobori, Ratko. 2018. *Rječnik premanturskoga govora*. Medulin: Općina Medulin.
- Rak – Percan, Romana. 2017. *Frazeološki rječnik Raklja*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A1820> (pristupljeno 27. 1. 2025.).
- Rav – Božin, Davor. 2017. *Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske Zadar.
- Senj – Moguš, Milan. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Ogranak Matice hrvatske u Senju.
- Spl – Menac-Mihalić, Mira; Menac, Antica. 2011. *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠiK – Bralić, Ivanka. 2014. *Čakavske besede moje i sih mojih z Šmrike i Kraljevice*. Kraljevica: Udruga u kulturi *Stol*.
- Vrb – Matković, Dinko. 2004. *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Jelsa: Ogranak Matice hrvatske Jelsa.
- Žminj – Kranjčić, Ondina. 2021. *Rječnik govora južne Žminjštine*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Literatura

- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* (3. poboljšano izdanje). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus.
- Bašić, Martina. 2020. *Pune ruke posla – frazemi sa somatskom sastavnicom ruka u rječnicima izvornih čakavskih govora*. *Filologija*, 75, Zagreb, 67–97.
- Bašić, Martina. 2021. *Mir(i)ni frazemi – čakavski frazemi sa sastavnicom mir. Kroz prostor i vrijeme. Zbornik u čast Miri Menac-Mihalić*. Ur. Frančić, Anđela; Kuzmić, Boris; Malnar Jurišić, Marija. Zagreb: FF press, 339–355.
- Bašić, Martina. 2022. *Frazemi strukture raditi (činiti, napraviti) + što u rječnicima čakavskih govora. Kontaktna dialektologija na območju med Alpami in Jadranom. V spomin akademiku Goranu Filipiju*. Ur. Todorović, Suzana; Baloh, Barbara. Koper: Libris, 217–238.
- Bašić, Martina. 2024. *Rogi ribaru! (Čakavski frazemi sa sastavnicom rog)*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, 50, 2, Zagreb, 259–280.

- Bašić, Martina; Kovačević, Barbara. 2023. Trokomponentni čakavski frazemi s imenicom *čovik*. *O jeziku zboriti. Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Nedi Pintarić Kujundžić*. Ur. Vidović Bolt, Ivana; Čagalj, Ivana; Hrdlička, Miroslav. Zagreb: FF press, 65–71.
- Bašić, Martina; Kovačević, Barbara. 2024. Leksemi sadržaja ‘leđa’ u hrvatskim govorima i čakavski frazemi s antroposomatizmima istoga sadržaja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 28, Zagreb, 1–25.
- Bogović, Sanja. 1997. Frazeologija u čakavskim dijalektološkim rječnicima. *Fluminensia*, 9, 1–2, Rijeka, 121–132.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain. 1987. *Rječnik simbola – mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- Dugandžić, Ana. 2019. *Somatski frazemi u hrvatskom i ukrajinskom jeziku*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:573474> (pristupljeno 16. 8. 2025.).
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- Frančić, Anđela; Menac-Mihalić, Mira. 2020. *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije. Kaj? Storijska Kanižaj!*. Zagreb: Knjigra.
- HFR = Menac, Antica; Fink Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
- Kovačević, Barbara; Vidović Bolt, Ivana. 2023. From head to hoof – Croatian idioms with a somatic component. Europhras 2021. *Phraseology, constructions and translation. Corpus-based, computational and cultural aspects*. Ur. Jean-Pierre Colson. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 111–118.
- Malnar, Marija. 2011. Somatska frazeologija čabarskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37, 1, Zagreb, 101–119.
- Malnar Jurišić, Marija. 2017. Tijelo u hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji. *Zbornik radova 45. Seminara Zagrebačke slavističke škole „Tijelo u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi”*. Ur. Brković, Ivana; Pišković, Tatjana. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zagrebačka slavistička škola, 75–99.
- Malnar Jurišić, Marija. 2021. *Srce i duša u hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji. Kroz prostor i vrijeme. Zbornik u čast Miri Menac-Mihalić*. Ur. Frančić, Anđela; Kuzmić, Boris; Malnar Jurišić, Marija. Zagreb: FF press, 487–510.
- Malnar Jurišić, Marija. 2023. *Frazeologija govora Tršća u Gorskom kotaru: s opisom govora i rječnicima*. Čabar: Ogranak Matice hrvatske u Čabru.

- Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Matešić, Mihaela. 2006. Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga. *Fluminensia*, 18, 2, Rijeka, 37–81.
- Menac-Mihalić, Mira. 1998. Izrazi za ‘malo’ u čakavskim rječnicima. *Filologija*, 30–31, Zagreb, 267–271.
- Petrovska, Lesja; Dugandžić, Ana. 2022. Značenjski potencijal frazema s komponentom *oko/oko* u hrvatskom i ukrajinskom jeziku. *Šareni filološki stručak. Zbornik u čast profesorici Željki Fink Arsovski*. Ur. Barčot, Branka; Hrnjak, Anita. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF press, 163–171.
- Vidović Bolt, Ivana. 2011. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Vranić, Silvana. 2004. Iz kostrenske frazeologije. *Život, kultura i povijest Kostrene. Zbornik Katedre Čakavskoga sabora Kostrena*. Ur. Vranić, Silvana. Kostrena: Katedra Čakavskog sabora Kostrena, 139–152.
- Vulić-Vranković, Sanja. 1997. Metodologija uvrštavanja frazema u rječnike izvornih čakavskih govora. *Riječ*, 3, 2, Rijeka, 115–123.
- Vulić-Vranković, Sanja. 1999. Frazemi u rječnicima izvornih čakavskih govora. *Čakavska rič*, 27, 1, Split, 29–41.
- Vulić-Vranković, Sanja. 2003. Leksikografska obradba frazema u budućem velikom sintetskom rječniku izvornih čakavskih govora. *Fluminensia*, 15, 1, Rijeka, 43–56.

Phraseological units with the anthroposomatic component *oko* ('eye') in Čakavian local dialects

Summary

The paper presents and analyses anthroposomatic phraseological units with the component *oko* ('eye') as found in Čakavian local dialects. The data were collected from 25 published dictionaries and two phraseological studies. More than one hundred phraseological units were identified. These units were organised into thematic-semantic fields according to contemporary principles of dialectal phraseology. These units fall into two main groups: those referring to humans, and those not referring to humans. The group referring to humans displays a wide range of semantic variation and demonstrates the active use of the component *oko*. Central meanings include perception, cognition, emotions, moral and social relations, and physiological states. The paper pays particular attention to local attestations and variants of phraseological units. It also outlines the principles of lexicographic processing, resulting in a systematic headword entry **OKO** as a model of dialectal phraseography. The findings confirm that the component *oko* is highly productive in phraseology and plays a significant role in shaping the human bodily and spiritual image in Čakavian phraseology.

Ključne riječi: čakavski govori, dijalektna frazeologija, dijalektna frazeografija, antroposomatski frazemi, sastavnica *oko*

Keywords: Čakavian local dialects, dialectal phraseology, dialectal phraseography, anthroposomatic phraseological units, component *oko* ('eye')